

Etnisitet og bedømmelser av voldtektsofre i rettsvesenet

En eksperimentell undersøkelse

John-Filip Gräntz Strandmoen

Hovedoppgave ved Psykologisk institutt

UNIVERSITETET I OSLO

Oktober, 2010

© John-Filip Gräntz Strandmoen

2010

Etnisitet og bedømmelser av voldtektsofre i rettsvesenet: En eksperimentell undersøkelse

John-Filip Gräntz Strandmoen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Det er vist at mange irrelevante faktorer kan påvirke folks tillit til andre. Denne studien undersøker hvorvidt legfolks tillit til et påstått voldtektsoffer påvirkes av at hun snakker norsk med en østeuropeisk aksent. Studien undersøker også hvorvidt menn bedømmer et voldtektsoffer mer negativt enn kvinner gjør, da det her er motstridende funn. En profesjonell skuespiller ble filmet mens hun fortalte om et overgrep som om hun var blitt utsatt for det. Deltakerne ble tilordnet en av to betingelser. I kontrollbetingelsen snakket skuespilleren østlandsdialekt. I eksperimentbetingelsen brukte hun samme manus, men snakket norsk med en østeuropeisk aksent. De tre avhengige variablene er deltakernes bedømmelse av kvinnens troverdighet, av sannsynlighet for gjerningsmannens skyld, samt deltakernes straffeutmåling til gjerningsmannen. Det var ingen effekt av aksent på disse variablene. Tendensene går i all hovedsak i favør av offeret når hun snakker med aksent. Studien finner effekt av deltakerkjønn på troverdighetsvurderinger av offeret, der menn synes å vurdere offeret som mindre troverdig enn kvinner gjør.

Forord

Først vil jeg rette en stor takk til hovedveileder Ellen Wessel. Takk for hjelp under gjennomføringen av studien, for mange og presise tilbakemeldinger underveis, og ikke minst: Takk for din beundringsverdige og smittende faglige entusiasme! Takk også til biveileder Geir Overskeid for gode innspill under hele forløpet, fra planleggingen av studien og til ferdigstillingen av teksten. Takk til pilotdeltakerne ved Psykologisk institutt, til Gunn-Asbjørg Valen-Sendstad for statistisk bistand, til Merete Kalleberg for juridiske korrigeringer, og til Dag Harald Slydahl for gjentatte forstyrrelser. Jeg vil også takke Alf Børre Kanten for introduksjon til software for å lage nettskjema. Til slutt vil jeg rette en stor takk til deltakerne av denne studien. Deres bidrag var en forutsetning for dette arbeidet.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Behandling av voldtekt i det norske rettsvesenet	1
1.1.1	Juryordningen.....	2
1.2	Slagsider ved juridiske bedømmelser og avgjørelser	3
1.2.1	Troverdighetsbedømmelser	3
1.2.2	Ikke-juridiske faktorerers betydning	3
1.3	Teoretisk bakgrunn	4
1.3.1	Kognitiv ressursbesparelse	4
1.3.2	Et intergruppspsykologisk perspektiv på stereotypdannelse	5
1.3.3	Moderne rasisme	6
1.3.4	Hva sier så stereotypene?	6
1.3.5	Relevans	7
1.4	Intergruppspsykologiske slagsider ved bedømmelser i juridiske kontekster	7
1.4.1	Offerets etnisitet.	9
1.5	Kjønn og bedømmelser av voldtekts ofre	11
1.6	Problemstillinger og hypoteser	12
2	Metode.....	14
2.1	Videoopptakene	14
2.2	Nettskjemaet	15
2.3	Prosedyre	17
2.4	Deltakere.....	18
2.5	Statistiske analyser	18
2.5.1	Preliminær bearbeiding av data.....	18
2.5.2	Troverdighetsmålet.....	19
2.5.3	Variansanalyse	19
3	Resultater.....	21
3.1	Etnisitet.....	21
3.2	Kjønn	23
4	Diskusjon.....	25
4.1	Etnisitet.....	25
4.1.1	Nullfunnet.....	25

4.1.2	Tendens 1: bedømmelser i favør av offeret som østeuropeisk.....	27
4.2	Kjønn	29
4.2.1	Tendens 2: interaksjonseffekt etnisitet og kjønn.....	30
4.3	Metodediskusjon.....	31
4.4	Konkluderende.....	34
	Referanseliste	36
	Appendiks 1.....	43

1 Innledning

Vitnepsykologien er studiet av menneskelig informasjonsbehandling satt inn i en rettslig kontekst (Magnussen, 2004). Forskningsdisiplinen har lange tradisjoner. For over 100 år siden argumenterte Hugo Münsterberg (1908) for at vitenskapelig psykologi burde gjøre seg gjeldende i rettssalen. I dag viser litteraturen hvordan nærmest enhver avgjørende mental prosess, hos enhver involvert aktør i rettsvesenet, kan belyses av psykologisk forskning og teori (se for eksempel Canter & Youngs, 2009; Granhag & Strömwall, 2005; Magnussen, 2004). Det foreliggende arbeidet fokuserer på et utsnitt av dette feltet: Betydningen av irrelevante faktorer ved bedømmelser av voldtekts ofre. En beskrivelse av status presens for behandlingen av voldtekt i det norske rettsvesenet, tydeliggjør hvorfor dette er et viktig og aktuelt felt.

1.1 Behandling av voldtekt i det norske rettsvesenet

Voldtektsutvalget estimerer at 8000-16000 kvinner blir voldtatt i Norge hvert år, og at kun 6 – 12% anmelder forholdet (Justis- og politidepartementet, NOU 2008:4). Videre har tiltaleprosenten vært synkende de siste årene, fra litt over 30% i 1990, til om lag 20% på begynnelsen av 2000-tallet (Hennum, 2004). Med andre ord blir omtrent 80% av alle voldtekter henlagt. Dernest, i første ledd i rettssystemet – tingretten - ender hver tyvende voldtektssak med frifinnelse (Kolsrud, 2005). Domfellelser av voldtekt synker kraftig i lagmannsretten, der opp mot hver tredje sak frikjennes (Kolsrud, 2005). På tross av økt fokus fra politisk hold og i media, fant Kolsrud (2007) ingen bedring i oppdatert statistikk på domfellelser i lagmannsretten.

En av årsakene til få domfellelser, kan tilskrives en økning i anmeldelser hvor gjerningsmannen er en bekjent, venn eller partner (Hennum, 2004). Det er tre hovedgrupper bevismateriale som juryer i straffesaker skal vurdere: forklaringer, tekniske bevis og eventuelle dokumenter/digitalt bevismateriale. Voldtekt er således preget av lav bevisstyrke. Dette gjelder særlig ved bekjentskapsvoldtekt. Ofte vedgår gjerningsmannen at et samleie har funnet sted, men hevder at det var frivillig. Det er heller ikke slik at en voldtekt nødvendigvis induserer fysiske skader som ikke kan påstås å stamme fra frivillig sex. Dermed blir det som ellers brukes som tekniske bevis – fingeravtrykk, DNA og liknende – ofte ubrukelig i slike saker. Hvorvidt en tiltalt siktes og dømmes, beror dermed i stor grad på hvilken part som

fremstår mest troverdig. Som det vil bli redegjort for senere, er det mange potensielle feilkilder ved slik troverdighetsbedømmelse. Disse vil utvilsomt være relevante både i tiltaleprosessen og i tingretten. På grunn av den meget høye frifinnelsesraten i lagmannsretten, er det imidlertid verdt å stille fokus ekstra mot juryordningen.

1.1.1 Juryordningen

I tingretten avgjøres sakene av en fagdommer og to lekdommere. Dersom det i saker med over seks års strafferamme ankes over tingrettens avgjørelse, settes en lagrette, eller jury, i lagmannsretten. Juryen tar kun stilling til skyldspørsmålet. Den består av ti lekfolk, så vidt mulig fem menn og fem kvinner. Dommeren rettsbelærer juryen før medlemmene skal diskutere skyldspørsmålet. Belæringen er en gjennomgang av saken og de bevis som er ført, og av bevis- og rettsregler som juryen skal ta hensyn til i den konkrete saken. Juryen skal ikke begrunne sin avgjørelse (Straffeprosessloven §40, 1986). Den manglede begrunnelsen er et meget omstridt punkt (Meldalen, 2009).

Juryordningen har sin basis i prinsippet om at lekfolk skal dømme likemenn for å forebygge rettslige overgrep fra staten. Jurymedlemmer velges av kommunestyrene hvert fjerde år, og trekkes blant stemmeberettigede ved kommunevalg. Det anbefales at utvalget består av «folk som på grunn av sin rettsindighet, dyktighet og selvstendighet anses for særlig skikket til vervet» (Borgarting lagmannsrett, 2002, s. 22), men det er ingen formelle krav til utdanning eller kompetanse.

En rekke studier har undersøkt hvordan beslutningsprosesser foregår i simulerte og autentiske juryer. Reifman, Gusick og Ellsworth (1992) studerte deltakere som var innkalt til autentisk jurytjeneste, og fant at disse gjennomsnittlig forsto mindre enn halvparten av instruksjonene de fikk i rettsbelæringen. Man har også funnet meget stor individuell variasjon i jurydeltakeres formelle resonneringsevner, der mange selektivt fokuserer på bevis som fasiliterer en slags første-og-beste storyline for den aktuelle hendelsen (Kuhn, Weinstock & Flaton, 1994). I samme studie fant man at denne heuristiske men unøyaktige beslutningsstrategien, paradoksalt nok var knyttet til meget høy sikkerhet på ens egen vurdering. Weinstock og Cronin (2003) påpeker videre at jurygrupper ikke har etablerte prosedyrer for beslutningstaking og vurdering av bevis, siden sammensetningen av jurydeltakerne er ny i hver rettssak.

Oppsummert ser vi en dystre statistikk for tiltale- og domfellellesprosent, en juryordning uten krav til begrunnelse av dom eller krav om formell kompetanse til medlemmene, og empiri som dokumenterer hvordan uheldige prosesser i jurygruppene kan forekomme. Dette legitimerer å vurdere hvor sensitivt rettssystemet er for systematiske biaser, eller slagsider, i aktørenes vurderinger.

1.2 Slagsider ved juridiske bedømmelser og avgjørelser

En rekke studier har avdekket systematiske slagsider i vurderingene til rettslige aktører. Noen fullstendig gjennomgang blir for omfattende i denne sammenheng, men det er for denne studiens del relevant å redegjøre for studier av troverdighetsbedømmelser, samt studier som undersøker betydningen av såkalte ikke-juridiske (extra legal) faktorer i juridiske kontekster. Dette er relevant siden denne studien har hovedfokus på nettopp effekt av den ikke-juridiske faktoren offerets aksent, på deltakernes troverdighetsbedømmelser.

1.2.1 Troverdighetsbedømmelser

Det er dokumentert at folks troverdighetsbedømmelser ikke er reliable. Oftest finner man treffrater rundt sjansenivå (Ekman & Sullivan, 1991; Vrij, 2004). Hvor sikre folk er på sin egen bedømmelse, har ingen sammenheng med sannsynligheten for at bedømmelsen faktisk er korrekt (DePaulo, Charlton, Cooper, Lindsay, & Muhlenbruck, 1997). Når det gjelder hvor aktivt/motivert man går inn i oppgaven å bedømme troverdighet, har man endog sett at dette korrelerer negativt med den faktiske treffsikkerheten (Porter, Woodworth, & Birt, 2000). Dette er kanskje ikke så rart, siden folks oppfatninger om tegn på sannferdighet og løgn, ofte er feilaktige (Anderson, DePaulo, Ansfield, Tickle, & Green, 1999).

1.2.2 Ikke-juridiske faktorerers betydning

Svært mange studier har undersøkt hvordan faktorer man normativt mener ikke burde ha noen innflytelse på juridiske aktørers bedømmelser, i realiteten er av betydning. I en norsk studierekke har det vist seg at når legfolk og politietterforskere skal bedømme et vitnes troverdighet, blir de sterkt påvirket av stereotype oppfatninger om passende posttraumatiske emosjonelle uttrykk. Dette uten at de selv er klar over det (Bollingmo, Wessel, Eilertsen, & Magnussen, 2008; Kaufmann, Drevland, Wessel, Overskeid, & Magnussen, 2003). Den

samme effekten ble imidlertid ikke funnet for dommere (Wessel, Drevland, Eilertsen, & Magnussen, 2006).

En annen studie, som ble aktuell i den pågående debatten om juryordningen i Norge, avslørte også slagsider ved bedømmelsene som foretas i norske rettssaler (Hansen, Vabheim & Ruud, 2007). Tidligere lagdommer Lars-Johan Nygaard gjennomgikk i sitt doktorgradsarbeid seks voldtektssaker. I disse sakene ble tiltalte dømt skyldig i tingretten, anket dommen, og ble så frifunnet i Lagmannsretten. Sakene ble valgt ut fordi man ikke klarte å se hvorfor det ikke var blitt noen domfellelse, da premissene for dommen i Tingretten virket gode. Noen av jurydeltakernes kommentarer viser hvordan tilsynelatende irrelevante faktorer synes å ha vært avgjørende for deltakernes beslutninger. Fornærmedes utseende, verdier som ble formidlet av fornærmedes foreldre (som ikke var involverte i saken), kan nevnes som eksempler. Nygaard uttalte at det var uforståelig og trist å se hvordan jurymedlemmenes forutinntatte holdninger, ikke bevisene, var avgjørende for dommen (Hansen et al., 2007).

En metaanalyse som forsøkte å systematisere innflytelsen av ikke-juridiske faktorer ved både fornærmede og tiltalte, fant videre at tiltalte har fordel av høy sosioøkonomisk status og/eller et tiltrekkende utseende (Mazzella & Feingold, 1994). Likeledes fant denne metaanalysen effekt av hudfarge, med noe mildere sanksjoner for hvite gjerningsmenn. Hva angår *ofre* for kriminalitet, som er under lupen her, er denne metaanalysen mindre fyllestgjørende. Den fant imidlertid ingen effekt av utseende eller hudfarge.

1.3 Teoretisk bakgrunn

For å forsøke å predikere og forklare hvordan aksent kan innvirke på bedømmelser av et voldtektsoffer, vil det være hensiktsmessig å kort tegne noen grunnleggende psykologfaglige forståelsesrammer rundt fenomenene kategorisering og stereotypdannelse.

1.3.1 Kognitiv ressursbesparelse

Moderne kognitiv psykologi stiller med en forståelse av mennesket som aktivt formende i sin persepsjon, og preget av ressursbesparing ved beslutningstaking. Demonstrasjoner av top down-prosessering og heuristisk beslutningstaking, er hjørnesteiner i denne forståelsen (Bartlett, 1932; Kahneman & Tversky, 1972). Persepsjon og hukommelse for hendelser reflekterer alltid et samspill mellom situasjonens objektive kvaliteter og påvirkning fra

individets medbrakte strukturer, formet av tidligere erfaringer. Denne påvirkningen fra medbrakte strukturer, er det vi karakteriserer som top down-prosessering. Fremtredende trekk i omgivelsene vil kunne aktivere slike strukturer helt automatisk (Bargh & Chartrand, 1999; Fiske, 2002). Videre bruker vi mentale snarveier for å forenkle beslutningstaking, i møte med en potensielt overveldende kompleks verden. Disse heuristikkene er ressursbesparende, og som regel effektive, men de fører til systematiske og forutsigbare feil (Tversky & Kahneman 1974).

Med denne grunnleggende forståelsen kan man videre se på et sosialpsykologisk grunnlag for noen av de strukturene som kan oppstå, og påvirke vår persepsjon og våre bedømmelser.

1.3.2 Et intergruppespsykologisk perspektiv på stereotypdannelse

Intergruppeatferd vil i hele det foreliggende arbeidet vise til en hver persepsjon, kognisjon eller atferd som påvirkes av folks oppmerksomhet om at de og andre er medlemmer av ulike sosiale grupper (Hogg & Vaughan, 2005). Stereotyper er et intergruppefenomen som er særlig relevant å trekke fram, som en ressursbesparende struktur som potensielt aktiveres ved bedømmelser og beslutningstaking der individer fra andre land er involvert. Stereotyper kan defineres som bredt delte generaliseringer om medlemmer av en sosial gruppe, ofte forenkende og av evaluativt negativ valør (Hogg & Vaughan, 2005).

Sosial identitetsteori (Tajfel & Turner, 1979) er kanskje den mest dominerende analyse av intergruppeatferd i sosialpsykologien i dag (Hogg & Vaughan, 2005). Sosial identitetsteori beskriver hvordan folk skiller mellom grupper, og benevner dette sosial kategorisering. Teorien hevder at folk representerer sosiale kategorier/grupper som prototyper. En prototype er en løst definert gruppe attributter, som beskriver en gruppe og skiller den fra relevante andre grupper. Dette er et begrepsinnhold meget nært knyttet til stereotypibegrepet (Hogg & Vaughan, 2005).

I tillegg til å *beskrive* kategoriseringen, forsøker sosial identitetsteori også å *forklare* hvorfor intergruppedifferensieringen og inngruppefavoriseringen forekommer. De grunnleggende motivasjonelle kreftene påstås å være å redusere usikkerhet og å fremme selvfølelsen. Usikkerhetsreduksjon oppnås ved at prototypene gir oss cues for å rettlede egen atferd, for hvordan vi skal relatere ovenfor andre, og for hva vi kan forvente av andre –

forutsigbarhet reduserer usikkerhet. Selvfølelsen fremmes via en delt selvdefinisjon for individets inngruppe – folk ønsker å oppnå en evaluativt god sosial identitet, og inngruppefavorisering og aktiveringen av positive inngruppeprototyper fremmer dette.

1.3.3 Moderne rasisme

I det foregående har en sosialkognitiv ramme blitt beskrevet som er egnet for å forstå det vi kan kalle moderne rasisme. Det er jo slik at en del av de eksplisitt uttrykte fordommene og den diskriminerende atferden synes å ha blitt redusert i vestlige land (Devine & Elliot, 1995; Dovidio, Brigham, Johnson, & Gaertner, 1996; ref. i Hogg & Vaughan, 2005). Dette er hvert fall tilfelle i USA, som dominerer forskningen på dette feltet. Man kan imidlertid argumentere for at den samme trenden og de samme mekanismene eksisterer i Vest-Europa (Hogg & Vaughan, 2005; Lindholm & Cerwall, 2010).

På tross av redusert eksplisitt rasisme, omtales en rekke utgaver av mer subtile og automatiserte former for rasisme i litteraturen, for eksempel subtil rasisme (Pettigrew & Meertens, 1995), ambivalent rasisme (Fiske, 2002; Hass, Katz, Rizzo, Bailey, & Eisenstadt, 1991) og symbolsk rasisme (Kinder & Sears, 1981). Fiske (2002) har forsket omfattende i dette feltet, og anslår at 80% av populasjonen i vestlige demokratier intenderer gode intergrupperelasjoner samtidig som de utviser tegn på subtile biaser. Hun betegner videre disse biasene som automatiske, uintenderte og kamuflerte.

1.3.4 Hva sier så stereotypiene?

Den foreliggende studien anvendte aksent som uavhengig variabel. Intensjonen var at dette skulle gi folk inntrykk av at kvinnen hadde en ikke-norsk etnisk bakgrunn. Antakelsen var også at de fleste ville tro at kvinnen var østeuropeisk, (validiteten av disse antakelsene drøftes i metodedelen). Det er derfor relevant å belyse innholdet i stereotypier om innvandrere og østeuropeiske kvinner. Spesifikt stereotypinnhold for spesifikke minoritetsgrupper er imidlertid lite tilgjengelig for skandinaviske forhold. Akrami, Ekehammer og Araya (2006) fant dog flere kategorier av stereotypier som svensker hadde om innvandrere generelt, og blant disse var ”kriminell”, ”uspesifisert negativ”, og ”uærlig”. Det virker ikke urimelig å anta at det samme gjelder for norske forhold. Hva angår østeuropeiske kvinner spesifikt, eksisterer ingen vitenskapelig kartlegging av nordmenns stereotypier ovenfor denne gruppen. Det er imidlertid kjent hva slags informasjon som dominerer i media knyttet til denne gruppen, som

kan tenkes å spille inn ved dannelsen av stereotypier (Gilens, 1996). For østeuropeiske kvinners del er det et stort fokus på kriminell aktivitet og salg av sex. Eksempelvis gir et atekst-søk i norske mediekilder 454 treff på saker som inneholder kombinasjoner av ord knyttet til østeuropeiske kvinner og prostitusjon (eget søk, 07.07.2010, søkeord: "østeurop* kvinne*" AND "prostitu*").

1.3.5 Relevans

Disse korte trådene må knyttes sammen for å tydeliggjøre relevansen for det foreliggende arbeidet. Under menneskelig interaksjon mates vi ikke utelukkende av bottom-up prosessering – den preges også av medbrakte strukturer og heuristisk beslutningstaking. Stereotypiene som impliseres av vår sosiale identitet, er én type slike medbrakte strukturer. Disse fundamentale prosessene er ressursbesparende, og motiveres ytterligere av at de reduserer usikkerhet og fremmer selvfølelsen. De er videre i stor grad automatiske, og kan påvises i moderne samfunn hos mennesker med intensjoner om å ikke la seg påvirke av stereotypier. Det er rimelig å anta at det i Norge eksisterer nedsettende stereotypier om østeuropeiske kvinner.

1.4 Intergruppspsykologiske slagsider ved bedømmelser i juridiske kontekster

Etter å ha redegjort både for rettssystemets sensitivitet for slagsider, og dernest beskrevet et rammeverk for stereotypidannelse og intergruppeatferd, er det på rimelig å se på hvordan nettopp intergruppeatferd kan være en slagside ved juridisk beslutningstaking.

Det ble i den generelle delen om slagsider ved juridisk beslutningstaking nevnt hvordan hudfarge har vist seg å være en faktor i eksperimentelle studier (Mazella & Feingold, 1994). Dokumentasjonen fra det amerikanske rettsvesenet er tydelig: Sanksjoner i domstolene er delvis en funksjon av rase, der svarte og latinamerikanere er ekstra utsatt (Spohn, 2000; Zatz, 2000), særlig når andre sårbarhetsfaktorer interagerer med rase (Spohn, 2000). I følge Lindholm og Cederwalls (2010) gjennomgang finner man det samme mønster for etniske minoriteter i Sverige: Selv etter at man kontrollerer for relevante faktorer, som alder og tidligere rulleblad, får etniske minoriteter, for noen typer kriminalitet, strengere straff enn medlemmer av den etniske majoriteten (Diesen, 2005; ref. i Lindholm og Cederwall, 2010; Peterson, 2006; ref. i Lindholm og Cederwall, 2010). Det har nylig vakt oppmerksomhet i

media at også norske undersøkelser indikerer at lekfolk gir lengre straff til en gjerningsmann med et navn som fremkaller en utgruppekategorisering, enn til en gjerningsmann med et navn som fremkaller inngruppekategorisering (Tahir, Møller, & Møller, 2010).

Duncan (1976) gjennomførte en nå klassisk studie som demonstrerte eksperimentelt hvordan stereotyper kan virke inn ved attribusjon. Deltakerne i studien var hvite menn. De fikk se en interaksjon mellom to menn som endte med at den ene dyttet den andre. Man varierte hvem av de to som var hvit / svart. Deltakerne i studien tolket atferden som aggressiv når den som dyttet var svart, mens når den som dyttet var hvit, ble atferden i større grad beskrevet som leken. Dette viste hvordan stereotyper (i.e. ”svarte menn er aggressive”) kan virke inn slik at identisk atferd tolkes ulik – og mer negativt – når den utføres av et utgrupped medlem sammenliknet med når den utføres av et inngrupped medlem.

Liknende funn har blitt gjort i Sverige, i et eksperiment som tok fenomenet enda nærmere det juridiske feltet. Lindholm og Christianson (1998) viste filmopptak av et simulert ran. I ett av opptakene var gjerningsmannen av typisk skandinavisk utseende (lys hud, blond), mens i det andre opptaket ble samme atferd utført av en mann med et mer sydlig utseende (mørkere hud, mørkt hår). Her hadde man deltakergrupper med både svensk og ikke-svensk bakgrunn. Det samme intergruppebiaset viste seg: Gjerningsmannen fra utgruppen ble vurdert som mer kriminell enn gjerningsmannen fra inngruppen.

Ved kriminelle gjerninger ser man altså i større offentlige litteraturgjennomganger at der er ulike sanksjoner basert på etnisk bakgrunn, og to blant mange potensielle studier har blitt trukket fram, som indikerer hvordan intergruppedifferensiering og stereotyper kan påvirke tolkning og attribusjon ved kriminell atferd. Brorparten av empirien i feltet ligger her, det vil si det er effekter og forståelsen av *gjerningsmannens* rase eller etnisitet som undersøkes.

Det er også verdt å nevne to ytterligere arbeider som kan være særlig relevante for denne studien. Vrij (1993) beskriver en studierekke som undersøkte hvordan nederlandske polititjenestemenn danner seg et inntrykk av henholdsvis nederlandske og surinamske borgere (mulige mistenkte i en påstått dør-til-dør-aksjon). I studiene separeres finurlig effekt av ulik hudfarge fra effekt av ulikt kroppsspråk. Resultatene tydet på at ulikt kroppsspråk, eller det Vrij (1993) kaller non-verbale kommunikasjonsfeil, var den sterkeste predikatoren for negative vurderinger av surinamske borgere. Vrij tilskriver dette funnet til at mange empirisk

dokumenterte typiske non-verbale signaler for svarte, også er signaler som man har funnet at hvite observatører tror er tegn på løgnaktighet (flere taleavbrudd, unngåelse av øyekontakt, mer aktivt kroppsspråk).

Videre fant Vrij (1993), mot sin hypotese, at hudfarge isolert hadde en *positiv* effekt på bedømmelsene av surinamere versus nederlendere. Det vil si at dersom den surinamske mannen som skulle vurderes hadde et typisk "hvitt" kroppsspråk, så fikk politimennene et mer positivt inntrykk av ham enn av en hvit mann med likt kroppsspråk. Dette funnet var særlig tydelig der den surinamske mannen som skulle vurderes, i tillegg til å bruke et "hvitt" kroppsspråk, også var velstelt. Ut fra dette forklarer Vrij funnet med Expectancy violation theory (Jussim, Coleman, & Lerch, 1987; Le Poire & Burgoon, 1995), som tilsier at dersom et individ bryter med de stereotypiske negative forventningene til medlemmer av andre grupper, vil vurderingene av dette individet slå ut i en mer ytterliggående vurdering i samme evaluative retning som bruddet.

Lindholm (2005) har gjennomført den andre studien som kan være særlig relevant her. Hun undersøkte vurderinger av *vitner* med ulik etnisk bakgrunn, i motsetning til den hittil nevnte hovedtyngden i feltet, som fokuserer på gjerningsmenn. Resultatene fra denne studien tilsa at negativ effekt av vitnets minoritetsbakgrunn kun inntreffer dersom vitnets utsagn presenteres transkribert, og kun for deltakere som skårer høyt på et rasismemål. Om vitneutsagnet derimot ble presentert i videoformat, fant man at disse deltakerne utviste en slagside i motsatt retning, ved å bedømme vitnene som *mer* troverdige.

Hovedfokus i det foreliggende empiriske arbeidet er imidlertid på effekten av *offerets* etnisitet på juridiske bedømmelser.

1.4.1 Offerets etnisitet.

Empirien her er ikke like omfattende, men det er gjort en del studier. I den tidligere nevnte metaanalysen av Mazella og Feingold (1994) var det blandete funn for effekten av offerets hudfarge, og helt klart ingen gjennomgående tendens med effekt i samme retning for minoritetsmedlemmer som ofre for kriminelle gjerninger. Denne metaanalysen tok imidlertid for seg flere forhold enn offerets rase, og er nok mer fyllestgjørende i sitt fokus på faktorer ved tiltalte. Dessuten ble kun ni studier inkludert hva angår effekt av offerets rase, og fire av disse var fra 70-tallet.

Det er imidlertid noen flere studier som har undersøkt effekter av offerets rase eller etnisitet, noen av nyere årgang og noen med et litt annet perspektiv enn det som var påkrevet for å bli inkludert i metaanalysen.

Lodewijkx, Kwaadsteniet og Nijstad (2005) fant i en nederlandsk studie at vold som begås mot et offer med etnisk minoritetsbakgrunn, oppfattes som mer fortjent og mindre uforståelig, enn om en lik handling ble begått mot en med etnisk majoritetsbakgrunn. I tillegg var den ønskede straffen for gjerningsmannen mindre.

Bagby og Rector (1992) undersøkte hvorvidt det eksisterte intergruppeeffekter mellom fransk- og engelskcanadiere. I et 2*2-design ble offerets og gjerningsmannens bakgrunn manipulert ved en voldtektssak. Man fant en viss effekt av offerets bakgrunn på hvor skyldig gjerningsmannen ble vurdert å være, men kun ved fransk-kanadiernes skyldvurdering når et utgruppemedlem var anklaget for å ha voldtatt et inngruppemedlem. Det er imidlertid verdt å stille spørsmål ved hvor generaliserbart forholdet mellom disse kanadiske gruppene er for vestlige innvandringsforhold. Forfatterne av studien påpeker da også at statusforholdet mellom disse gruppene er uklart og kan være en svakhet ved studien.

Det er også funnet at tiltalte ved bekjentskapsvoldtekt blir vurdert å være mindre tilbøyelige til å gjenta en liknende handling dersom de har voldtatt en svart kvinne, enn om de har voldtatt en hvit kvinne (Willis, 1992).

En annen studie undersøkte disse effektene mellom svarte og hvite i USA, med en sak med en ung overgriper og et offer under seksuell lavalder (Stevenson, Sorenson, Smith, Sekely, & Dzwayiro, 2009). Man fant at hvite kvinner, men ikke menn, ga strengere sanksjoner dersom overgrepet ble utført mot en hvit jente, enn om det ble utført mot en svart jente.

Med henblikk på Lindholms (2005) funn, som indikerte effekt av presentasjonsmedium på vurderinger av vitner, er det verdt å merke seg at de fire sistnevnte studiene alle anvendte skrevne vignetter ved presentasjon av saksmaterialet for deltakerne.

1.5 Kjønn og bedømmelser av voldtekts ofre

Undersøkelsen av aksent som faktor ved bedømmelser av voldtekts ofre, er hovedfokus i dette arbeidet. Ett ytterligere aspekt, som kortfattet vil introduseres her, er effekten av kjønn ved bedømmelser av voldtekts ofre. Det dreier seg her altså om kjønnen til vedkommende som bedømmer offeret - deltakerkjønn.

Svært mange studier har nemlig vist at kvinner bedømmer voldtekts ofre som mer troverdige, og overgrepet som mindre selvforskyldt, enn menn gjør (Deitz, Littman, & Bentley, 1984; Jenkins & Dambrot, 1987; Jimenez & Abreu 2003; Lee & Cheung, 1991; Ward, 1988; White & Kurpius, 1999; Xenos & Smith, 2001). Likeledes ved seksuelle overgrep mot menn, tenderer andre menn til å se på hendelsen som mer selvforskyldt enn kvinner gjør (Whatley & Riggio, 1993).

Det finnes dog studier som ikke finner noen effekt av kjønn på globale holdninger ovenfor voldtekts ofre (Acock & Ireland, 1983; Seligman, Brickman & Koulack, 1977). Det er imidlertid flere gode grunner til å anta at menns tendens til å vurdere voldtekts ofre mer negativt, særlig mer selvforskyldt, er et reelt funn. Et moment er at empiriens tyngdepunkt fra et face value-ståsted synes å trekke i den retning (se for eksempel Nagel, Matsuo, McIntyre, & Morrison, 2005). Det er kanskje også slik at studiene som ikke rapporterer at menn demonstrerer en forhøyet global devalidering av offerets opplevelse, allikevel finner tendenser i en slik retning (se for eksempel Seligman et al., 1977).

Videre er det funnet at menn i større grad enn kvinner tenderer til å tro på en rettferdig verden (Whatley & Riggio, 1993; se Lerner & Miller, 1978 om Just World Theory). Tendens til en slik verdensforståelse og attribusjonsstrategi synes teoretisk og empirisk å være knyttet til å klandre ofre for deres lidelse (Lerner & Miller, 1978; Whatley & Riggio, 1993).

En ytterligere forklaring av kjønnsforskjellen har vært kjønnsrolleoppfatningene som menn tilegner seg under sosialiseringen. Rasjonalet er at aggressiv seksuell atferd kan oppfattes som ekstreme utgaver av normativ mannlig atferd. Den normative atferden henspiller da til stereotyper av mannen som den dominerende, som den som tar initiativ til sex, og av kvinnen som passiv og mottakende. Jenkins & Dambrot (1987) fant at tendens til tradisjonelle kjønnsrolleoppfatninger henger sammen med negative holdninger mot voldtekts ofre.

En annen sak er om det finnes grunn for kvalifisering og nyansering av funnet at menn i større grad enn kvinner har tendens til å klandre ofre for voldtekt. Én indikasjon er jo de eldre, nevnte studiene i undertall som *ikke* har funnet dette. Videre kan man se på hvilke andre faktorer enn kjønn som påvirker tendens til å klandre, og for øvrig mer generelt nedvurdere, offeret. Alder, utdanning og inntekt er tre slike faktorer – jo høyere alder og inntekt, og jo lengre utdanning, dess lavere tendens til negative holdninger mot ofre for voldtekt (Nagel, Matsuo, McIntyre, & Morrison, 2005).

Dessuten – hva angår en eventuell kvalifisering av funnet om menn som mer negativt innstilt til voldtekts ofre - er det slik at tre store og relativt nye studier av troverdighetsbedømmelser av voldtekts ofre i Norge, ikke har funnet noen kjønnsforskjeller i vurderingene deltakerne gjør av voldtekts offeret (Bollingmo et al., 2008; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006). Man kan ut fra de hittil nevnte momentene spørre seg om dette må ses i lys av den endring og liberalisering av tradisjonelle kjønnsrolleoppfatninger som har funnet sted i skandinaviske land (Davis & Oever, 1982; Einarsen, 2000).

1.6 Problemstillinger og hypoteser

Av det foregående følger at denne studien vil undersøke hvorvidt manipulering av et voldtekts offers etniske bakgrunn, operasjonalisert ved endret aksent, har noen effekt på folks bedømmelser av vedkommende. Hypotesen er at aksent vil ha en effekt på deltakernes bedømmelser. Ut fra den intergruppsykologiske rammen som er presentert, samt de empiriske vignettstudiene av effekt av hudfarge/etnisitet, er det nærliggende å forvente at bedømmelsene vil gå i negativ retning for offeret med aksent. Samtidig er det jo vist hvordan denne effekten, i studier som anvender videoopptak, kan forsvinne eller endog endre fortegn. I tillegg viser Vrijs (1993) studier betydningen av ulikt kroppsspråk, og indikerer at kategorisering ikke er tilstrekkelig for at inngruppefavorisering skal forekomme. Studiene hans indikerer til og med at om alt annet er likt, så vil det slå ut i positiv retning å bli kategorisert som utgrupped medlem. Totalt sett danner dette en hypotese om at utenlandsk aksent vil ha en effekt, men noe usikkert i hvilken retning.

Hovedfokus vil være på troverdighetsvurdering som avhengig variabel. Dette er i overensstemmelse med det rådende paradigmet (Bollingmo et al., 2008; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006) og siden det er en sentral vurdering i juridiske kontekster. I tillegg vil også vurdering av sannsynlighet for gjerningsmannens skyld, samt antall år straff til

gjerningsmannen, inkluderes som avhengige variabler. Dette siden responsene til et offer muligens ikke er av en likefrem negativ-versus-positiv, dimensjonal karakter. Det er derfor interessant å måle mer bredt. I tillegg må vurdering av sannsynlighet for gjerningsmannens skyld antas å være en meget relevant og økologisk valid variabel for en juridisk kontekst.

I tillegg vil studien undersøke hvorvidt man repliserer funnet av at det i norske populasjoner ikke eksisterer den ellers etablerte kjønnsforskjellen ved bedømmelser av voldtekts ofre.

2 Metode

Denne studien var et mellom-gruppe eksperiment der deltakerne fikk se et av to videoopptak der en kvinne forteller om et overgrep hun skal ha blitt utsatt for. Deretter gjorde deltakerne sine bedømmelser av troverdighet, sannsynlighet for skyld og straffeutmåling. Studien ble gjennomført i sin helhet på internett. Dette som en ressursbesparende metode med mulighet til å nå mange deltakere. Internettstudier er vist å gi pålitelige, generaliserbare resultater (Gosling, Vazire, Srivastava, & John, 2004).

2.1 Videoopptakene

En profesjonell skuespiller hyret inn og filmingen gjennomført på Psykologisk Institutt ved Universitetet i Oslo. Opptakene ble gjort mot en hvit bakgrunn. Skuespilleren ble filmet sittende, fra midjen og opp. Skuespillerens emosjonelle uttrykk var relativt nøytralt. Dette var for å isolere effekten av aksent. Tidligere studier har indikert at tydelige sorguttrykk (snufsing, gråt) medfører høye troverdighetsvurderinger (Bollingmo et al., 2008; Kaufmann et al., 2003). Et mer nøytralt uttrykk ble derfor valgt for å unngå at sorguttrykk skulle skape takeffekter på deltakernes bedømmelser, og dermed risikere å overskygge en effekt av aksent.

Manuset skuespilleren brukte var identisk med manuset som har blitt brukt i tidligere norske studier av effekten av et voldtektsoffers emosjonelle fremstilling på folks troverdighetsbedømmelser (Bollingmo et al., 2008; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006). Dette manuset er basert på en sak fra Borgarting lagmannsrett. Kvinnen forteller at hun og en mannlig bekjent spiste middag og drakk vin i hennes leilighet. Underveis gjør mannen flere tilnærmelser. Kvinnen forteller at hun konsekvent og tydelig avviste tilnærmelsene fra mannen, og at hun slo og forsøkte komme seg unna da han angrep henne, men at han allikevel klarte å gjennomføre overgrepet (se appendiks 1).

Vi gjorde flere opptak der kvinnen snakket sin egen østlandsdialekt, og flere opptak der hun snakket med aksent. Foruten den uavhengige variabelen ble de to endelige utgavene svært like, med identisk varighet.

En pilottest ble gjennomført under like forhold som studien skulle gjennomføres (n=12), det vil si på internett og med målingene av de avhengige variablene inkludert. Dette

ble gjort blant annet for å undersøke eventuelle svakheter ved videoopptakene. For deltakerne i piloten som ble tilfeldig tilordnet den eksperimentelle betingelsen, var det inkludert en funnel debrief i skjemaet. En funnel debrief (FD) er en gradvis utspørring for å undersøke deltakernes eventuelle mistanker eller skepsis til studien (Ferguson & Bargh, 2004). Det kan dreie seg om mistanker om studiens formål, eller kjennskap til grep som det fra eksperimentators side er ønskelig at skulle være ukjent. En FD ble inkludert her for å undersøke hvorvidt aksenten ble oppfattet som autentisk.

FD-en ble introdusert etter at deltakerne hadde sett opptaket og svart på ledd knyttet til de avhengige variablene. FD-en stilte først to helt åpne spørsmål (eks: noe du reagerte på ved filmopptaket) og til slutt ble det spurt helt spesifikt om hvor deltakerne trodde kvinnen var fra. Alle pilotdeltakerne svarte Øst-Europa, eller navnga østeuropeiske land, unntatt en som trodde kvinnen var fra Tyrkia.

Oppsummert var det etter pilottesting klart at opptakene deltakerne fikk se var to svært like utsagn om et overgrep, med kun den forskjell mellom dem at kvinnen i den ene snakket østlandsdialekt (video 1 = V1), og i den andre snakket med aksent, av mange oppfattet som østeuropeisk (video 2 = V2). Basert på dette fremsto stimulusmaterialet godt egnet for å sikre indre validitet.

2.2 Nettskjemaet

Nettskjemaet ble som nevnt også inkludert i pilotundersøkelsen, og deltakerne ble bedt om å gi tilbakemeldinger på dette. Dette resulterte i små endringer av stavefeil og én endring for å forenkle besvarelsen av ett ledd rent teknisk, da to av pilotdeltakerne syntes det burde være mer intuitivt.

Deretter var stimulusmaterialet og nettskjemaet klart for å tas i bruk i studien. Etter å ha sett en av de to beskrevne videoene, ga deltakerne sine responser på nettskjemaet. Der merket de først av sitt kjønn og sin alder. Deretter kom en side med tre ledd der deltakerne graderte hvor troverdig de syntes kvinnen var, hvor troverdig de syntes hennes forklaring var, og til sist hvor sannsynlig de syntes kvinnens forklaring var. Disse leddene har vist seg å være et reliabelt mål på totalt vurdert troverdighet (Bollingmo et al., 2008; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006). Deltakerne graderte responsene på disse leddene langs 7-punkts Likertskalaer med bipolare benevnelse (eks: troverdig ikke troverdig).

På neste side ble deltakerne bedt om å gjøre bedømmelser av skyld og straff for den angivelige overgriperen. Det ble uttrykt forståelse for at de hadde begrenset informasjon, men om de allikevel kunne gjøre en vurdering ut fra den informasjon de nå hadde. De merket først av på en skala fra 0-100% hvor sannsynlig de mente det var at den tiltalte var skyldig. Deretter ble det bedt å gjøre en dikotom avgjørelse vedrørende skyld. (Responsene på dette leddet var knyttet til andre troverdighetsstudier ved instituttet, og er ikke innenfor dette arbeidets ramme å diskutere. Det var i denne studien ønskelig med kontinuerlige avhengige variabler). I det tredje leddet på siden ble det informert om at denne typen overgrep har en strafferamme på 3-15 år, og de som hadde svart at vedkommende var skyldig, ble bedt om å krysse av hvor lang straff de ville gitt på en 13-pkt. skala med antall år som benevnelse (3 år – 15 år).

På tross av pilottesting fremsto det kritisk å peile hvorvidt deltakerne trodde at kvinnen i V2 faktisk hadde en ikke-norsk etnisk bakgrunn. Dette for å sikre at en eventuell effekt av denne manipulasjonen stammet fra oppfattet etnisitet, i stedet for at kvinnen for eksempel i dette opptaket i større grad virket som en skuespiller, siden hun snakket med en annen aksent enn sin opprinnelige. Derfor ble FD-en inkludert i nettskjemaet til deltakerne som ble tilordnet eksperimentbetingelsen.

FD-en besto av 3 ledd der det første var helt åpent (*ønsker du å gi noen kommentarer til det du så?*), det neste noe mer spesifikt (*noe du reagerte på eller ble sittende å tenke på?*) og det siste et helt spesifikt spørsmål om hvor deltakeren trodde kvinnen kom fra. Ledd nr 2 ble ekstra vurdert før utsendelse, ut fra tanken om at det generelt er uheldig å ha to spørsmål i samme ledd. Det ble vurdert at det i denne sammenhengen var passende for å fremme at deltakerne skulle komme med de innfall de hadde fått, og at det ikke var fare for den ugunstige effekten der deltakerne synes de kan svare ja på det ene spørsmålet, men ikke på det andre. Responsene på pilotstudien støttet også denne vurderingen.

Til slutt i skjemaet fikk alle deltakerne lese en debriefing. Det ble informert om at kvinnen var skuespiller og at deltakerne fram til en gitt dato ikke skulle fortelle om studien til andre. Det ble uttrykt forståelse for om det medførte ubehag å ikke ha blitt informert om at kvinnen var en skuespiller, men videre at det kun er slik man kan få kunnskap om dette viktige feltet. Deltakerne ble takket for sitt bidrag og ble tilbudt muligheten å sette seg opp på en mailingliste dersom de ønsket informasjon om resultatene fra studien.

2.3 Prosedyre

Deltakerne mottok e-post med invitasjon til å delta i en nettstudie. Det ble fremhevet at det var en vitnepsykologisk studie, og dette fagfeltet ble meget kort og forenklet presentert. Hensikten her var dels åpenbar – å gi deltakerne et inntrykk av hva det var de ble invitert til. I tillegg var hensikten å fremheve vitnepsykologi som noe litt spesielt og interessant, i tråd med empiri på hva som fremmer responsrater på nettstudier (Cook, Heath, & Thomson, 2000).

Videre sto det i invitasjonen at deltakerne skulle se et videoopptak på 5 minutter og deretter svare på noen få spørsmål om det de hadde sett. Det sto også at man måtte være alene når man så videoopptaket, og at man måtte ha mulighet til å spille av lyd. Rasjonalet bak oppfordringen om å være alene, var å redusere forstyrrelser under deltakelse, samt fremme inntrykket av at det de skulle få se var autentisk.

For å ytterligere fremme et autentisk inntrykk, og ikke minst for å forhindre kontaminering av data, var det i e-posten oppgitt et passord deltakerne måtte skrive for å delta. I slutten av e-posten var lenken man måtte klikke på, for å få opp nettskjemaet. Lenken fungerte slik at om man hadde trykket på den en gang, kunne man ikke fra samme IP-adresse gå inn en gang til. Dette som en ytterligere forsikring mot kontaminering av data.

Den første siden deltakerne fikk opp etter å ha trykket på lenken, besto av et informert samtykke, der det også ble gitt forsikring om full anonymitet. Deretter kom siden med instruksjoner om hvordan deltakerne skulle se videoopptaket. Under disse instruksjonene var videoopptaket kodet inn i selve spørreskjemaet. Dermed slapp deltakerne å navigere mellom ulike vinduer mens de gikk gjennom skjemaet. Denne løsningen krever ingen ytterligere programvare, nettleserinnstillinger eller brukerferdigheter enn det gjør å for eksempel se en film på Youtube. Slik ble det sikret at det var minimal risiko for at tekniske utfordringer skulle forhindre noen å delta.

Avspilleren ble modifisert slik at det ikke gikk an å spole i opptaket. Dette for å fremme økologisk validitet, da det jo ikke er vanlig å kunne spole i et vitneutsagn. Av tekniske årsaker var det ikke mulig å fullstendig fjerne muligheten for at deltakerne trykket på pause underveis, men de ble i instruksjonene tydelig bedt om å ikke gjøre dette.

Etter å ha sett opptaket svarte deltakerne på spørsmål vedrørende kjønn og alder, deretter kom leddene som beskrevet i delen om nettskjemaet: Først målene på de avhengige

variablene, så en funnel debrief for deltakerne i den eksperimentelle betingelsen, og til sist debriefingen.

2.4 Deltakere

Deltakerne var studenter ved ulike institutter ved universitetet i Oslo. Det er ikke mulig å nøyaktig fastslå antall mottakere av invitasjonen, men svarprosenten estimeres til rundt 10%. 90 personer deltok i studien. Av disse måtte 9 personer fjernes fra analysen (se under). Dermed gjensto 81 deltakere (69% kvinner, 31% menn, gjennomsnittsalder 24.7, aldersspenn 20-45, $Sd=4.7$).

Forsøksperioden var fra medio juni 2010 til ultimo juli 2010. Da deltakerne klikket på lenken de fikk i invitasjonsmailen, var det lagt inn en funksjon slik at det var randomisert hvilken av betingelsene de ble tilordnet.

2.5 Statistiske analyser

2.5.1 Preliminær bearbeiding av data

Data ble eksplorert manuelt og automatisk for å bli kjent med datamaterialet, danne et bilde av fordelingen og for å finne eventuelle uteliggere og undersøke hvorvidt noen av disse skyldtes tilfeldig besvarelse eller *response sets*. Svarene på funnel-debrieften (FD) ble også undersøkt, som indikator på indre validitet.

Noen av deltakerne svarte at de mente det var 0% sannsynlighet for at vedkommende var skyldig, samtidig som de på det dikotome leddet svarte at de ville dømt vedkommende skyldig. Disse åtte deltakerne ble fjernet ut fra en antakelse om tilfeldig besvarelse.

Etter det dikotome leddet om skyldavgjørelse kommer leddet der deltakerne svarer på hvor lang straff de ville gitt. I dette leddet presiseres det at man kun skal svare dersom man på det foregående leddet svarte at man ville dømt vedkommende skyldig. En deltaker ble fjernet da vedkommende hadde gitt en straffeutmåling, selv om han i leddet før hadde svart at han ville funnet tiltalte ikke skyldig. Dette ble også gjort siden tilfeldig besvarelse virket plausibelt.

Noen deltakere droppet ut underveis i nettskjemaet. Én deltaker svarte på troverdighetsleddene, men ikke på resten. Det var 10 deltakere som svarte på troverdighetsleddene og vurdering av sannsynlighet for gjerningsmannens skyld, men som ikke svarte på leddet vedrørende straffeutmåling. At 10-15% av deltakerne velger å avstå fra straffeutmålingen er i overensstemmelse med de tidligere norske studiene av troverdighetsbedømmelser (E. Wessel, personlig kommunikasjon, 14.10.2010).

Svarene på FD-en ga en god validitetsindikasjon da alle svarte at de trodde kvinnen kom fra et ikke-norsk land (65% Øst-Europa, 15% Sør-Amerika, 14% Tyrkia, 4% Spania/Portugal, 2% Balkan). Dette legitimerer å diskutere manipuleringen av den uavhengige variabelen som en manipulering av oppfattet etnisk bakgrunn, og å sette dette i et intergruppespsykologisk perspektiv. Manipulasjonen vil heretter omtales som en av etnisitet. Dessuten vil offerets bakgrunn i eksperimentbetingelsen heretter omtales som østeuropeisk. Dette er rimelig, siden en klar majoritet av deltakerne kategoriserte kvinnen som østeuropeisk. Dessuten forenkler det presentasjon og diskusjon av resultatene. Det må allikevel tas forbehold om at resultatene og drøftingene til en viss grad gjelder for bedømmelser av kvinner med aksent generelt, siden en betydelig andel av deltakerne trodde kvinnen kom fra andre områder og land enn Øst-Europa.

2.5.2 Troverdighetsmålet

De tre leddene knyttet til kvinnens og forklaringens troverdighet og sannsynlighet har tidligere vist seg å være et reliabelt mål på troverdighet (Bollingmo et al., 2008; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006). Disse leddene hadde høy indre konsistens også i denne studien ($\alpha = .87$), og ble som planlagt slått sammen til et totalt mål på troverdighet.

2.5.3 Variansanalyse

Toveis variansanalyse (ANOVA) ble utført for selve hypotesetestingen, med de avhengige variablene troverdighet, sannsynlighet for gjerningsmanns skyld, og straffeutmåling. De uavhengige variablene var kvinnens etnisitet og deltakerkjønn. Grunnet repeterte variansanalyser - én for hver av de tre avhengige variablene - økes risikoen for type 1-feil. Et strengere alphanivå er dermed indikert, og med en bonferronijustering gir det et signifikanskrav på $p < .017$. En bonferronijustering innebærer å dividere signifikanskravet man vanligvis bruker på én statistisk test (.05) på antallet repeterte statistiske tester i den aktuelle

studien ($.05 / 3$). Dermed stiller man det vanlige signifikanskravet til *gruppen* av tester totalt sett, heller enn til hver test individuelt. Dette rasjonalet kan diskuteres (Perneger, 1998), men en konservativ tilnærming prioriteres her, med lav risiko for type 1-feil. Tendenser som ikke når signifikansnivå vil imidlertid bli diskutert tentativt. Dermed blir datamaterialet fullstendig belyst og diskutert, med liten risiko for å hevde at statistiske tilfeldigheter er funn.

3 Resultater

I det følgende presenteres resultatene fra toveis variansanalyser (ANOVA) av effekten av henholdsvis etnisitet og deltakerkjønn på troverdighetsvurdering, skyldvurdering og straffeutmåling.

3.1 Etnisitet

Det ble ikke funnet noen hovedeffekt av etnisitet på noen av bedømmelsene av voldtektsofferet, det vil si verken for troverdighetsvurderinger [$F(1, 77)=1.69, p=.20$], skyldvurderinger [$F(1, 76)=.63, p=.43$] eller straffeutmåling [$F(1,66)=.254, p=.62$].

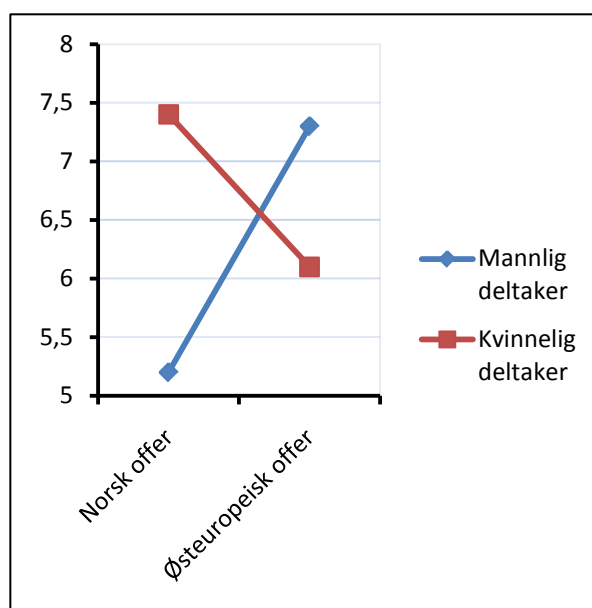
Tendensen er imidlertid den samme for alle tre variablene, i den forstand at de ikke-signifikante ulikhetene mellom kontroll- og eksperimentgruppen alle går i favør av offeret som østeuropeer (se tabell 1).

For straffeutmålingens del er fraværet av effekt av etnisitet mindre direkte tolkbar, da det her var en tendens til interaksjonseffekt. Tendensen er at effekten av etnisitet på straffeutmåling er avhengig av kjønnen til vedkommende som foretar straffeutmålingen [$F(1, 66)=4.55, p=.04$]. Mer spesifikt er tendensen i den retning at menn gir lengre straff til gjerningsmannen dersom offeret snakker med aksent (7,3 år) enn om hun snakker østlandsdialekt (5,2 år), mens kvinner gir lengre straff til gjerningsmannen dersom offeret snakker østlandsdialekt (7,4) enn om hun snakker med aksent (6,1 år), (se graf 1). Denne tendensen oppfyller imidlertid ikke det bonferronijusterte signifikanskravet.

Det var ingen tendens til interaksjonseffekter mellom etnisitet og deltakerkjønn for troverdighetsvurderinger eller straffeutmåling.

	Etnisitet	
	Norsk	Østeuropeisk
Troverdighet (1-7)	5,8	6,3
Sannsynlighet skyld (%)	74,9	78,4
Straffeutmåling (år)	6,3	6,7

Tabell 1. De non-signifikante ulikhetene mellom kontroll- og eksperimentgruppen går i favør av offeret som østeuropeer, med gjennomsnittlig høyere troverdighetsvurdering, større oppgitt sannsynlighet for skyldig gjerningsmann, og lengre straffeutmåling.

Graf 1. Illustrerer tendensen til interaksjonseffekt mellom deltakerkjønn og offerets etnisitet for straffeutmåling.

3.2 Kjønn

Det ble funnet en signifikant hovedeffekt av deltakerkjønn på troverdighetsvurderinger [$F(1, 77)=7.61, p<.017$]. Effektstørrelsen kan karakteriseres som moderat. Det vil si at kvinner synes å bedømme voldtektsofre – uavhengig av offerets etnisitet - som mer troverdige enn menn gjør. Det var ingen signifikant hovedeffekt av kjønn på vurdering av sannsynlighet for gjerningsmannens skyld [$F(1, 76)=2.22, p=.14$]. Retningen av den ikke-signifikante forskjellen mellom kjønnene ved gradering av sannsynlighet for skyld, er dog i overensstemmelse med effekten av kjønn på troverdighetsvurdering. Kvinner oppga non-signifikant høyere sannsynlighet for at gjerningsmannen var skyldig, uavhengig av offerets etnisitet, og dermed indikeres også her at kvinner gjør en bedømmelse som er mer i favør av voldtektsofferet enn det menn gjør (tabell 2).

Det var heller ingen signifikant hovedeffekt av kjønn på straffeutmåling [$F(1, 66)=.453, p=.50$]. Retningen her er også i overensstemmelse, da kvinner gir lengre straff enn menn gjør, men for tolkningen her gjelder også den nevnte tendensen til interaksjonseffekt mellom deltakerkjønn og offerets etnisitet på straffeutmålingen.

	Deltakerkjønn	
	Menn	Kvinner
Troverdighet (1-7)	5,7*	6,3*
Sannsynlighet skyld (%)	73,4	80
Straffeutmåling (år)	6,2	6,8

Tabell 2. Signifikant hovedeffekt av deltakerkjønn på troverdighetsvurdering av voldtektsofferet. Retningen for de to andre avhengige variablene er i overensstemmelse, i den forstand at kvinner tenderer til å gjøre en bedømmelse som i større grad går i favør av voldtektsofferet.

* $p < .017$ (bonferronijustert alpha)

4 Diskusjon

4.1 Etnisitet

Mot hypotesen viste resultatene ingen effekt av voldtektsofferets etnisitet på vurderingene deltakerne gjorde av henne. Tendensen for både troverdighets-, skyldvurdering og straffeutmåling var gjennomgående i favør av det offeret som østeuropeer, men tolkningen av tendensen for straffeutmåling vanskeliggjøres av at det her var en tendens til interaksjonseffekt. Både nullfunnet og tendensene vil her diskuteres i lys av momentene som ble presentert i innledningen.

4.1.1 Nullfunnet

Ut fra en generell forståelse av intergruppeatferd, stereotypier og moderne rasisme, samt empiriske funn av effekt av offerets etnisitet i vignettstudier, ble det i innledningen åpnet for at det i denne studien ville forekomme en automatisert og subtil nedvurdering av utgruppedmedlemmer. Dette ble kontrastert med funn som tilsa at dersom et vitne blir kategorisert som et utgruppedmedlem, men blir presentert i et videoformat der vedkommende non-verbalt opptrer som et inngruppedmedlem, vil reaksjonene til dette utgruppedmedlemmet *spesifikt*, bli mer positive enn de ville blitt ovenfor et tilfeldig inngruppedmedlem (Vrij, 1993). Sistnevnte funn var i overensstemmelse med Expectancy violations theory (EVT) (Jussim, Coleman, & Lerch, 1987; Le Poire & Burgoon, 1995). Totalt ga dette en hypotese om at etnisitet ville ha en effekt, men usikkert i hvilken retning.

At det i denne studien ikke synes å være effekt av etnisitet i noen retning, synes å tilsi at kun kategorisering ikke er tilstrekkelig for å skape en intergruppediskriminering under disse forholdene. Forskning på sosial identitetsteori, særlig studiene knyttet til minimal group-paradigmet (Tajfel, Billig, Bundy, & Flament, 1971) har vist at sosial kategorisering i seg selv kan være *tilstrekkelig* for at intergruppeatferd skal forekomme, men at kategorisering ikke *nødvendigvis* medfører intergruppeatferd. Grieve og Hogg (1999) fant for eksempel at dersom deltakerne i minimal group-paradigmet ble gjort mer trygge på de uvante og noe kompliserte prosedyrene de måtte utføre, så forsvant også tendensen til utgruppediskriminering. Denne og liknende studier har blitt inkorporert i sosial identitetsteori, slik at det nå postuleres at

situasjonsspesifikke trekk som skaper usikkerhet, må være til stede for at intergruppediskriminering skal forekomme (Hogg, 2000). Det hevdes altså at dersom situasjonen av en eller annen grunn skaper usikkerhet, så vil en forsterket opplevelse av gruppedlemskap, samt det å handle "for", eller hevde, sin egen gruppe, redusere usikkerhet. I tillegg fremmes individets sosiale selvfølelse av aktiveringen av positive inngruppeprototyper (Hogg, 2000). For rasestereotyper spesifikt er det da også vist at en trussel mot selvfølelsen øker sannsynligheten for aktivering av utgruppestereotyper (Spencer, Fein, Wolfe, Fong, & Duma, 1998).

Om man ser nullfunnet i lys av dette, kan man spørre seg hva som skal til for at usikkerhet skal skapes i nok grad til at intergruppediskriminering vil finne sted. Det er nærliggende å tro at disse studiene ikke ble gjennomført i en rettssal, og til og med i kjente omgivelser på ens egen datamaskin, inducerer et lavere usikkerhetsnivå hos mange enn det som kunne blitt vekket i retten. Man kjenner til at jurymedlemmer kan oppleve den uvante oppgave jurytjeneste er, som stressende (National Center for State Courts, 1998). Her er vi altså inne på momenter som indikerer at metodologien i denne studien utløser mindre behov for å uttrykke stereotype responser enn det en rettssal og en jurydrøfting gjør. På den annen side kan man hevde at studier av stereotype responser ved bevisstgjøring taler mot et slikt perspektiv. Devine (1989) viste hvordan deltakere som var opptatt av å fremstå ikke-fordomsfulle, inhiberte stereotype responser under forhold der de fikk god tid og der konflikten mellom stereotypene og deres egalitære selvkonsept ble gjort fremtredende. Det virker nærliggende at folk vil vokte uttrykket av sitt selvkonsept i større grad i en rettssal enn i en anonym undersøkelse foran sin egen PC. Oppsummert synes det å eksistere motstridende perspektiver på om en rettssal i større eller mindre grad vil utløse atferd preget av stereotyper. Dette er ikke urimelig, da det er nærmest ubegrenset mengde variabler kan tenkes å gjøre seg gjeldende i den mangefasettede virkeligheten en rettssal er. Denne studien er et ørlite ledd i det omfattende prosjektet det er å etablere hvilke konstellasjoner av variabler som initierer hvilke mekanismer.

Det er videre verdt å merke seg at nullfunnet klart støtter Lindholms (2005) resonnement om videoformatets individuierende effekt. Hun fant, som nevnt i innledningen, effekt av presentasjonsmedium på troverdighetsvurdering av vitner, der utgruppedvurdering forekom ved skrevne vignetter, men ikke for deltakerne som så videoopptak. En verbal beskrivelse ("østeuropeisk") fremkaller én enkelt predefinert kategorisering, mens et ekte menneske ikke kun er østeuropeisk. For det første kan en person man ser på video

kategoriseres på langt flere måter, f.eks. etter kjønn, aldersgruppe og/eller sosioøkonomisk status. For det andre, og relatert til dette momentet, viser Lindholm (2005) til at et filmet menneske gir en mye rikere individuierende informasjon, farget av utseende, stemmeleie, kroppsspråk og flere andre dimensjoner, som ikke fanges i vignetter. Dette resonnementet, Lindholms funn (2005), samt nullfunnet i denne studien, taler mot å fortsette å bruke vignetter i studier om man ønsker å finne resultater med mer direkte anvendelsespotensiale for rettslige kontekster.

Det er i denne studien ikke lagt inn kontroll for sosial ønskverdighet. Selv om man selvfølgelig har unngått at det er noe i studiematerialet som indikerer at etnisk opprinnelse er i fokus for studien (unntatt i funnel debriefen, men den kommer etter at de avhengige variablene er blitt målt), så er det mulig at deltakerne mer eller mindre bevisst har blitt var på at de må skjule eller kompensere for subtile negative reaksjoner ovenfor et utgruppedlem. Lindholm (2005) argumenterer for hvordan videoopptak gir deltakerne bedre anledning til å kompensere for antipatier mot utgruppen. Opptaket varer over lengre tid og blir en mer vedvarende påminner om at her ser man et menneske med en annen etnisk bakgrunn enn ens egen. Vignetter derimot, nevner etnisk opprinnelse med ett eneste ord, eller indikerer det indirekte ved offerets navn, og det er lettere at man ikke blir særlig bevisst dette. Deltakere som ikke er sterkt motivert til å skjule fordomsfulle tendenser, vil dermed i en vignettbetingelse muligens foreta en mer negativ bedømmelse av et utgruppedlem, mens de i videobetingelsen rekker å korrigere denne.

4.1.2 Tendens 1: bedømmelser i favør av offeret som østeuropeisk

Tendensen i favør av offeret som østeuropeisk gjaldt for menn og kvinner for vurderinger av offerets troverdighet og sannsynlighet for gjerningsmannens skyld, mens for straffeutmålingen gjaldt den kun for menn. Om man kort skal drøfte disse tendensene som noe annet enn statistiske tilfeldigheter, så er dette altså tendenser som er i overensstemmelse med Vrijs (1993) funn. I denne studierekken fant man jo at potensielle mistenkte som var medlemmer av utgruppen (surinamsk bakgrunn) og som utviste en non-verbal atferd lik inngruppen (hvite nederlendere) ble vurdert mer positivt enn potensielle mistenkte fra inngruppen. Et slikt funn kan forklares av Expectancy violation theory (EVT), som hevder at når et individs karakteristika bryter med stereotypbaserte forventninger, så vil evalueringer av dette individet bli mer ekstreme i retningen av forventningsbruddet. Sett i sammenheng med denne studien kan man da resonnerer slik at denne tendensen i datamaterialet oppstår

siden skuespilleren ikke forandrer annet enn sin aksent, og dermed muligens bryter med stereotype forventninger om østeuropeeres atferd.

Det er verdt å understreke at EVT ikke nødvendigvis står i noe motsetningsforhold til sosial identitetsteori. EVT åpner jo nettopp for negative stereotypier om medlemmer av andre grupper. Dette er i overensstemmelse med sosial identitetsteori slik teorien ble beskrevet innledningsvis. Videre krever sosial identitetsteori at dersom utgruppedvurdering skal finne sted, må den spesifikke situasjonen involvere et visst nivå av usikkerhet og/eller behov for å hevde ens egen sosiale selvfølelse. Dersom situasjonen ikke involverer dette i særlig grad, åpner i praksis sosial identitetsteori implisitt for at ytterligere kvalifiserende teoretiske perspektiver må til for å forklare hvilket utfall stereotypiene om andre grupper vil få. EVT kan være et slikt kvalifiserende perspektiv, som hevder at gitt at det eksisterer stereotypier om en gruppe, og gitt at individet bryter med disse stereotypiene i positiv retning, så vil vurderingene av vedkommende i denne situasjonen slå mer ekstremt ut i positivt retning. At slike kvalifiseringer er påkrevet er ikke veldig overraskende, da sosialpsykologien ved å forsøke å forklare så mangefasetterte fenomener som den gjør, på ingen måte domineres av én-setningsteorier som er gyldige i en hver kontekst (i. e. "kategorisering og stereotypier fører til utgruppedvurdering, alltid").

Det må også nevnes at resonnetet om sosial ønskverdighet tidligere i diskusjonen ikke er mindre relevant for å tolke denne tendensen. Det kan som nevnt hevdes at de tilsynelatende mer positive evalueringene av utgruppedmedlemmer i videobetingelsen (Lindholm, 2005) enn i vignettbetingelsen (Lindholm, 2005) og vignettstudiene (Bagby & Rector, 1992; Lodewijckx, Kwaadsteniet, & Nijstad, 2005; Stevenson, Sorenson, Smith, Sekely, & Dzwaïro, 2009; Willis, 1992) skyldes at det ved videoopptak gis ytterligere anledning til å kompensere for antipatier mot utgruppedmedlemmer. Dette resonnetet er ikke i noen mindre grad en potensiell tolkning for tendensen i favør av utgruppeofferet enn for nullfunnet. Det er kun snakk om graden av kompensering, eller graden av sosial ønskverdighet.

En ytterligere mulig tolkning av tendensen er at stereotypier om utgruppedmedlemmets omgangskrets gjør seg gjeldende. Dette kan i denne studien stamme fra stereotypier om den østeuropeiske kvinnen (eks: "vanker i belastede miljøer") eller at kvinnen indirekte rammes av stereotypier om østeuropeiske menn (eks: "kvinnen møtte sikkert en man som også var østeuropeisk, og østeuropeiske menn innehar trekk X, som gjør dem mer tilbøyelige til

voldtekt”). Dette er en mulig tolkning som kan inspirere en mer omfattende studie, med et 2*2-design der etnisitet manipuleres for både offer og gjerningsmann.

4.2 Kjønn

Det ble funnet effekt av deltakerkjønn på troverdighetsvurderinger, der kvinner ser på voldtektsofferet som mer troverdig enn menn gjør. Effektstørrelsen var moderat og forskjellen i troverdighetsvurdering mellom kjønnene var på 8,6 prosentpoeng.

Det ble innledningsvis presentert en rekke funn (Deitz, Littman, & Bentley, 1984; Jenkins & Dambrot, 1987; Jimenez & Abreu 2003; Lee & Cheung, 1991, Ward, 1988; Whatley & Riggio, 1993; White & Kurpius, 1999; Xenos & Smith, 2001) og to teoretiske betraktninger (Jenkins & Dambrot, 1987; Whatley & Riggio, 1993) som predikerer en slik kjønnsforskjell. Dette ble kontrastert med at norske studier ikke har funnet denne kjønnsforskjellen (Bollingmo et al., 2008; Kaufmann et al., 2003; Wessel et al., 2006). Siden menns lavere troverdighetsbedømmelser kan knyttes til tradisjonelle kjønnsrolleoppfatninger (Jenkins & Dambrot, 1987), ble det stilt spørsmål om fraværet av kjønnsforskjellen i Norge kan knyttes til en viss grad av skandinavisk liberalisering av tradisjonelle kjønnsstereotyper (Davis & Oever, 1982; Einarsen, 2000). Særlig ved sammenlikning med den norske studien med legfolk som deltakere (Kaufmann et al., 2003), var det noe overraskende å finne en kjønnsforskjell i denne studien. Det ble innledningsvis nevnt at i tillegg til kjønn, spiller alder, utdanning og inntekt inn ved troverdighetsbedømmelser (Nagel, Matsuo, McIntyre, Morrison, 2005). Den norske studien (Kaufmann et al., 2003) er imidlertid også gjennomført med studenter som deltakere, og med en gjennomsnittsalder og et aldersspenn hos deltakerne som er nesten identisk med denne studien. Det er dermed ingen klare populasjonsskiller mellom de to studiene som gjør at man kan hevde at der er ulike subpopulasjoner blant deltakerne, og at dette forklarer de ulike resultatene. Det er mulig at det har foregått små endringer i kjønnsrollemønstre siden den forrige sammenliknbare studien (Kaufmann et al., 2003), men det blir udokumenterbar spekulasjon.

Et ytterligere perspektiv enn det på deltakerne og endring over tid, er hvorvidt noe ved metodologien var ulikt mellom den tidligere studien og denne. I kraft av å være et av utgangspunktene for denne studien, er metodologien på mange måter lik. Ett skille er at deltakerne i tidligere studier deltok ved å møte eksperimentator et bestemt sted til avtalt tid for å se videoopptaket og besvare spørreskjemaet. Denne studien ble derimot utført på nettet. Her blir Devines (1989) studier igjen relevante. Hun viste som nevnt at deltakere som var

opptatt av å fremstå ikke-fordomsfulle, inhiberte stereotype responser under forhold der de fikk god tid og der konflikten mellom stereotypiene og deres egalitære selvkonsept ble gjort fremtredende. Det er ikke utenkelig at det å møte en kvinnelig eksperimentator ansikt til ansikt, som i Kaufmann og medarbeideres studie (2003), i større grad fremhever et behov for å presentere og ivareta en identitet som en med moderne kjønnsrolleoppfatninger. En av de tidligere introduserte mulige forklaringene på at menn gjør lavere troverdighetsvurderinger av voldtektsofre, var jo at aggressiv seksuell atferd kan forstås som en ekstremutgave av normativ mannlig atferd (Jenkins & Dambrot, 1993). Man kjenner til at forsøkslederens kjønn kan påvirke data. En studie fant at velutdannede menn endret sine responser i møte med en kvinnelig forsøksassistent (Lueptow, Moser, & Pendleton, 1990). Endringen var i retning av økt sosial ønskerdighet ved en kvinnelig forsøksassistent, sammenliknet med responsene ved en mannlig forsøksassistent. Kanskje er det slik at subtile ytterliggående effekter av mannlig sosialisering inhiberes av behov for å ivareta og presentere et selvkonsept som ikke-sjåvinist, og at dette i større grad skjer i laboratoriet, eller for så vidt, i en rettssal, enn alene foran en PC.

En ytterligere forskjell mellom den tidligere norske studien av legfolks troverdighetsvurderinger (Kaufmann et al., 2003) og den foreliggende, er at det ikke var samme skuespiller som ble hyret inn. Det er kjent at folks ansiktstrekk utløser vurderinger av deres personlighetstrekk (Todorov, Mandisodza, Goren, & Hall, 2005; Willis & Todorov, 2006). Det er ikke utenkelig at noe ved en eller begge av disse skuespillerne fikk menn til å endre sine bedømmelser i en mer positiv eller negativ retning. I så fall tyder kjønnsforskjellen i denne studien på at menns mer negative bedømmelser av voldtektsofre sammenliknet med kvinner er avhengig av individspesifikke trekk ved kvinnens utseende eller væremåte.

4.2.1 Tendens 2: interaksjonseffekt etnisitet og kjønn

Det var en tendens til at kvinner ga kortere straff til en gjerningsmann som hadde voldtatt et østeuropeisk offer, og lengre straff til en gjerningsmann som hadde voldtatt et norsk offer, mens menn fulgte det forøvrigte mønsteret med bedømmelser i favør av det østeuropeiske offeret. Hypotesene i denne studien dreiet seg utelukkende om eventuelle hovedeffekter av etnisitet og kjønn, og det var dermed en overraskelse at denne tendensen var såpass klar (den ville nådd signifikans uten bonferronijusterings). Hvorfor tenderer kun kvinner til å utøve en inngruppefavorisering/utgruppedvurdering, og kun for variabelen straffeutmåling? Det eneste halmstrået av mulige forklaringsrammeverk blant de tidligere introduserte

perspektivene, måtte være å gå tilbake til sosial identitetsteori. For å forklare tendensen ut fra sosial identitetsteori måtte det gå an å argumentere for at akkurat straffeutmålingsleddet i skjemaet utløste usikkerhet eller behov for å hevde sosial selvfølelse. Videre at dette skjedde kun for kvinner, og dermed aktiverte utgruppedvurdering. Det er imidlertid vanskelig å finne noen holdbare argumenter eller støttende empiri for en slik tolkning.

Det er verdt å merke seg at en del deltakere avsto fra å besvare straffeutmålingsleddet. Dette kan indikere at det er noe ved det å utmåle straff som skiller seg kvalitativt fra å vurdere offerets troverdighet og fra å vurdere sannsynligheten for at gjerningsmannen er skyldig. Intuitivt kan man forestille seg at straffeutmåling er en mer emosjonelt ladet bedømmelse, og at dette for norske kvinner i større grad aktiverer et mer ladet hevnmotiv når offeret er lik en selv (en annen norsk kvinne). Men et slikt skille i emosjonalitet mellom bedømmelse av straff og for eksempel bedømmelse av sannsynlighet for skyld, er ikke dokumentert, og blir dermed spekulasjon.

En tredje måte å forsøke å forklare tendensen, er å mer datadrevet se på løsrevne studier i dette feltet som inkluderer kjønn som en faktor. Det viser seg da at det i én tidligere studie også er funnet at kvinner gir mer alvorlige sanksjoner til en mannlig overgriper dersom jenta (i dette tilfellet like under seksuell lavalder) som ble utsatt for et overgrep var hvit, enn om hun var svart (Stevenson et al., 2009). Det ble i denne studien påvist at den strengere sanksjonen var knyttet til et behov for hevn, og ikke til et ønske om overgriperens rehabilitering. Dette er en indirekte støtte til resonnementet om at straffeutmålingen kan være en mer emosjonelt ladet bedømmelse, og at dette for kvinner aktiverer en inngruppefavorisering.

Tendensen passer altså ikke inn med det introduserte teoretiske rammeverk, men én tidligere studie har gitt liknende resultater. Eventuelle videre studier får avklare om en slik interaksjon repliseres eller er et resultat av statistiske tilfeldigheter. Ved replikasjon bør mekanismene bak interaksjonen søkes bedre forklart.

4.3 Metodediskusjon

Denne studien involverer en kombinasjon av faktorer som gjør den unik: etnisitet og offer er i fokus, det brukes videoopptak, og samme person er skuespiller i begge betingelsene.

Litteraturen i innledningen viste at det ofte er slik at når man studerer effekt av etnisitet eller rase på juridiske bedømmelser, så studerer man betydningen dette har for gjerningsmannen.

Videre, når man først studerer effekt av *offerets* rase eller etnisitet, så anvendes som regel

vignetter i stedet for videoopptak. Én grunn til den utstrakte bruken av vignetter i amerikanske studier, er antakeligvis at en svart skuespiller i den ene betingelsen og en hvit i den andre, åpner for så mange konfunderende variabler (mange andre ulike karakteristika enn hudfarge). I denne studien fremmes indre validitet ved at samme skuespiller brukes i begge betingelsene. Dette gir meget god kontroll med potensielt konfunderende variabler.

Det har allikevel kommet fram en del mulige svakheter ved metoden i denne studien. En av dem er knyttet til økologisk validitet: I autentiske overgrepssaker er det også en gjerningsmann, med sine gruppedlemskap og individuelle trekk. Det er mulig at det vil forekomme interaksjoner mellom disse og offerets gruppedlemskap og individuelle trekk. Dette ville vært interessant å undersøke i en studie med mer omfattende ressurser.

Det er også mulig at tolkningene av resultatene kunne blitt mer fyllestgjørende dersom man visste mer om deltakerne. Mål på sosial ønskverdighet eller subtil rasisme kunne for eksempel indikert hvorvidt effekten av etnisitet er ulik for subgrupper som skårer ulikt langs disse dimensjonene. Lindholms (2005) vitnestudie indikerte at et rasismemål var relevant for tolkingen av resultatene. Det er imidlertid flere avveininger som gjør seg gjeldende i vurderingene av hva slags mål man skal inkludere. For eksempel fikk deltakerne i invitasjonsmailen til denne studien beskjed om at studien ville vare i åtte minutter. Allikevel var responsraten rimelig lav. Kanskje ville kostnaden vært større enn gevinsten om deltakelsen hadde tatt lengre tid.

Hva angår representativitet kan man stille spørsmål om hvorvidt studentdeltakerne i denne studien er representative for folk som skal foreta denne typen bedømmelser i rettsvesenet, eksempelvis jurygrupper. Bornstein (1999) har sammenliknet studier med studentutvalg, og studier med deltakere fra andre populasjoner, deriblant prospektive og tidligere jurymedlemmer. Det gjennomgående funnet er at studentutvalgene ikke skiller seg fra andre utvalg med hensyn til juridisk beslutningstaking. En relatert problematikk er at responsraten i forhold til antall e-postinvitasjoner var lavere (ca 10%) enn det som var forventet ut fra empiri på nettstudier (Cook et al., 2000). Dette åpner for at de som valgte å delta skiller seg fra populasjonen langs relevante dimensjoner. I så måte må det understrekes at tolkningene av tendensene og effekten i denne studien må betraktes som tentative.

En annen tilsynelatende svakhet ved metoden er at det i diskusjonen har blitt stilt spørsmål ved om noen av resultatene er påvirket av at deltakerne satt alene på en PC, gjerne i kjente omgivelser, mens de så opptaket og svarte på nettskjemaet. Kanskje vil økt usikkerhet i rettssalen øke motivasjonen til intergruppeatferd? Eller vil dette kompenseres av at rettssalen i

større grad fremmer sosial ønskerverdighet? Kanskje er menn mer skeptiske til voldtektsofre siden opplevelsen av anonymitet er så sterk i denne studien? Slike spørsmål strider med den tidligere presenterte empirien på at resultatene fra nettstudier i stor grad er kompatible med resultatene fra laboratoriestudier (Gosling et al., 2004). I studier med meget sensitive tema kan nok imidlertid administrasjonsmetode være av betydning. I spørreundersøkelser om seksuell atferd, narkotikabruk og voldsutøvelse, er det funnet at deltakerne rapporterer mer risikoatferd ved dataadministrasjon enn ved tradisjonell administrasjon (Turner, Rogers, Lindberg, Pleck, & Sorenstein, 1998). Dette kan i mange sammenhenger være gunstig. Og dersom administrasjonsmetode hadde en betydning i denne studien, så gir resultatene allikevel verdifull kunnskap om hvilke kontekster som initierer hvilke mekanismer. Det samme kan man si om vignettstudier – de lærer oss mye om stereotypier, priming, og generelt om kontekstens innflytelse på intergruppeatferd. Ikke desto mindre kan både vignettbruk og, for denne studiens vedkommende, nettadministrasjon, være en trussel mot økologisk validitet dersom andre mekanismer gjør seg gjeldende i studiene enn hva som ville vært tilfelle i en rettssal. Videre studier av effekt av etnisitet og kjønnsforskjeller i troverdighetsvurderinger må imidlertid til for å undersøke om, i hvilken grad, og på hvilke måter, nettadministrasjon kan true økologisk validitet.

En ytterligere bemerkning hva angår økologisk validitet, er spørsmålet om hvor relevante individuelle psykologiske fenomener hos deltakerne i studien er for de gruppepsykologiske prosessene i en jury. Denne studien, og de mange andre i dette feltet som studerer individuelle responser, ønsker jo som regel å etablere kunnskap som er relevant også i en dynamisk, interagerende jurykontekst. Økologisk validitet kan tenkes å være truet av utfallet av jurydiskusjoner naturlig nok kan påvirkes av særegne gruppeprosesser (Diamond, 1997). Studier av individuelle responser vil imidlertid lære oss noe om hva som påvirker oppfatningene medlemmene har når diskusjonen initieres. Devine, Clayton, Dunford, Seying, og Pryce (2001) rapporterer at det opprinnelige standpunktet til majoriteten av jurymedlemmene, er avgjørende for den endelige beslutningen i 90% av jurydiskusjoner. Det følger av dette at studier av individuelle responser vil være relevante også for jurydiskusjoner. I tillegg er det lettere å isolere effekten av uavhengige variabler når man studerer individuelle responser, og dermed styrkes den indre validiteten.

Til sist er det verdt å merke seg et interessant aspekt ved nær sagt hele feltet av denne typen studier: At selvoppfyllende profetier, eller her; selvoppfyllende *stereotypier*, fjernes fra likningen i laboratoriestudier. Allerede på 70-tallet viste Word, Zanna og Cooper (1974)

hvordan hvite jobbintervjuere gjennomførte intervjuet ulikt, avhengig av om jobbsøkeren var hvit eller svart. Da intervjuerne i neste del av studien ble trent til å anvende den såkalt svarte intervjustilen ovenfor hvite søkere, ble disse søkerne skåret til å ha opptrådt mindre passende og vært mer nervøse enn hvite jobbsøkere som ble behandlet som hvite. I interaksjoner utenfor laboratoriet er det slett ikke utenkelig at stereotypier om utgruppers kriminalitet eller uærlighet, faktisk induserer atferd som kan persiperes som signaler nettopp på kriminalitet eller uærlighet.

4.4 Konkluderende

Det er i de foreliggende resultater lite som tilsier at folks kategorisering av et voldtektsoffer som et utgruppedmedlem, isolert sett er av stor betydning for de juridisk relevante bedømmelsene de gjør av henne. Ut fra innledningens redegjørelse for rettssystemets sensitivitet for slagsider, er det et betryggende nullfunn. Det er imidlertid ingen grunn til å la betryggelsen sette noe endelig punktum for problemstillingen. Den presenterte teori og empiri har indikert hvordan etnisk minoritetsbakgrunn kan slå ut negativt for voldtektsofre når man ikke isolerer effekten av kategorisering: For det første så kan etnisitet interagere med andre sårbarhetsfaktorer, som sosioøkonomisk klasse (Spohn, 2000). EVT har jo i dette arbeidet vært det fremste teoretiske perspektivet for å forstå tendensene i favør av voldtektsofferet. Forståelsen fra EVT innebar at bedømmelsene tenderte til å gå i favør av voldtektsofferet som østeuropeisk, siden hun overrasket i *positiv* retning sammenliknet med stereotypiske forventninger om østeuropeiske kvinner. Et brudd i den retningen vil naturligvis ikke alltid være tilfelle. Brudd i motsatt retning (for eksempel arbeidsledig og tidligere dømt for en mindre forseelse) må da antas å kunne interagere med etnisitet, og slå ut ekstra negativt på folks bedømmelser.

For det andre kan etnisitet samvariere med økt risiko for non-verbale kommunikasjonsfeil, og også dette vil kunne slå negativt ut på folks bedømmelser (Vrij, 1993).

For det tredje vil muligens selvoppfyllende stereotypier (Word, Zanna og Cooper, 1974) gjøre seg gjeldende i saker med et offer fra en etnisk minoritetsgruppe, slik at folks stereotypier kan påvirke offerets atferd, hvilket igjen kan påvirke bedømmelsene folk gjør av offeret. Oppsummert kan det altså ikke utelukkes at studier med design som inkluderer noen av disse variablene, vil finne forhold der minoritetsbakgrunn vil slå ut negativt på bedømmelsene folk gjør av voldtektsofre i rettssystemet.

Funnet av at norske menn har bedre holdninger enn menn fra andre land ovenfor voldtekts ofre, synes å ha blitt noe moderert. Resultatene fra denne studien tyder på at i gitte kontekster er også norske menn mer skeptiske ovenfor voldtekts ofre enn det kvinner er. Dersom dette funnet repliseres i Norge, og kartlegges mer detaljert, er det antakeligvis av interesse ved utforming av voldtektsforebyggende intervensjoner.

Referanseliste

- Akrami, N., Ekehammar, B., & Araya, T. (2006). Category and stereotype activation revisited. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47(6), 513-522.
- Anderson, D. E., DePaulo, B. M., Ansfield, M. E., Tickle, J. J., & Green, E. (1999). Beliefs about cues to deception: Mindless stereotypes or untapped wisdom? *Journal of Nonverbal Behavior*, 23(1), 67-89.
- Bagby, R. M., & Rector, N. A. (1992). Prejudice in a simulated legal context: A further application of social identity theory. *European Journal of Social Psychology*, 22(4), 397-406.
- Bargh, J. A., & Chartrand, T. L. (1999) The unbearable automaticity of being. *American Psychologist* 54 , 462-479.
- Bartlett, F. C. (1932). *Remembering: A study in experimental and socialpsychology*. New York: Macmillan.
- Bollingmo, G. C., Wessel, E. O., Eilertsen, D. E., & Magnussen, S. (2008). Credibility of the emotional witness: A study of ratings by police investigators. *Psychology, Crime & Law*, 14(1), 29 - 40.
- Borgarting lagmannsrett (2002). *Borgarting lagmannsrett – Årsmelding 2002*. Hentet 16. august, fra: www.domstol.no/upload/BORG/Internett/årsmelding%202002.pdf
- Bornstein, B. H. (1999). The ecological validity of jury simulations: Is the jury still out? *Law and Human Behavior*, 23(1), 75-91.
- Canter, D., & Youngs, D. (2009). *Investigative psychology: Offender profiling and the analysis of criminal action*. Chichester: Wiley.
- Cook, C., Heath, F., & Thompson, R. L. (2000). A meta-analysis of response rates in web- or internet-based surveys. *Educational and Psychological Measurement*, 60(6), 821-836.
- Davis, K., & Oever, P. v. d. (1982). Demographic foundations of new sex roles. *Population and Development Review*, 8(3), 495-511.
- Deitz, S. R., Littman, M., & Bentley, B. J. (1984). Attribution of responsibility for rape: The influence of observer empathy, victim resistance, and victim attractiveness. *Sex Roles*, 10(3), 261-280.

- DePaulo, B. M., Charlton, K., Cooper, H., Lindsay, J. J., & Muhlenbruck, L. (1997). The accuracy-confidence correlation in the detection of deception. *Personality and Social Psychology Review*, *1*(4), 346-357.
- Devine, P. G. (1989). Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, *56* (1), 5-18.
- Devine, D. J., Clayton, L. D., Dunford, B. B., Seying, R., & Pryce, J. (2001). Jury decision making: 45 years of empirical research on deliberating groups. *Psychology, Public Policy, and Law*, *7*, 622-727
- Devine, P. G., & Elliot, A. J. (1995). Are racial stereotypes really fading? The Princeton trilogy revisited. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *21*, 1139–1150.
- Diamond, S. S. (1997). Illuminations and shadows from jury simulations. *Law and Human Behavior*, *21*(5), 561-571.
- Duncan, B. L. (1976). Differential social perception and attribution of intergroup violence: Testing the lower limits of stereotyping of Blacks. *Journal of Personality and Social Psychology*, *34*(4), 590-598.
- Einarsen, S. Harassment and bullying at work: A review of the scandinavian approach. *Aggression and Violent Behavior*, *5*(4), 379-401.
- Ekman, P., & O' Sullivan, M. (1991). Who can catch a liar? *American Psychologist*, *46*, 913-920.
- Ferguson, M. J., & Bargh, J. A. (2004). How social perception can automatically influence behavior. *Trends in Cognitive Sciences*, *8*(1), 33-39.
- Fiske, S. T. (2002). What we know now about bias and intergroup conflict, the problem of the century. *Current Directions in Psychological Science*, *11*(4), 123-128.
- Gilens, M. (1996). Race and poverty in America. *Public Opinion Quarterly*, *60*(4), 515-541.
- Gosling, S. D., Vazire, S., Srivastava, S., & John, O. P. (2004). Should we trust web-based studies? A comparative analysis of six preconceptions about Internet questionnaires. *American Psychologist*, *59*, 93–104.
- Granhag P.A., Stromwall, L. (2004). *The detection of deception in forensic contexts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grieve, P. G., & Hogg, M. A. (1999). Subjective uncertainty and intergroup discrimination in the minimal group situation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *25*(8), 926-940.

- Hansen, F., Vabheim, L., & Ruud, H. (2007, 2. juli). – Hun var lett på tråden. *Dagbladet*. Hentet 17. august 2010, fra: <http://www.dagbladet.no/nyheter/2007/07/02/505076.html>
- Hass, R. G., Katz, I., Rizzo, N., Bailey, J., & Eisenstadt, D. (1991). Cross-racial appraisal as related to attitude ambivalence and cognitive complexity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(1), 83-92.
- Hennum, R. (2004). ”Den rettslige behandlingen av voldtekt – Hvorfor har Norge fått kritikk fra FN?”, *Tidsskriftet Materialisten*, 1.
- Hogg, M. A. (2000). Subjective uncertainty reduction through self-categorization: a motivational theory of social identity processes. *European Review of Social Psychology*, 11, 223 - 255.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2005). *Social Psychology*. Harlow: Pearson Prentice Hall.
- Jenkins, M. J., & Dambrot, F. H. (1987). The attribution of date rape: observer's attitudes and sexual experiences and the dating situation. *Journal of Applied Social Psychology*, 17(10), 875-895.
- Jimenez, J. A., & Abreu, J. M. (2003). Race and sex effects on attitudinal perceptions of acquaintance rape. *Journal of Counseling Psychology*, 50(2), 252-256.
- Jussim, L., Coleman, L. M., & Lerch, L. (1987). The nature of stereotypes: a comparison and integration of three theories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 536-546.
- Justis- og politidepartementet. (2008). *Fra ord til handling*. NOU 2008:4. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, informasjonsforvaltning.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1972). Subjective probability: A judgment of representativeness. *Cognitive Psychology*, 3(3), 430-454.
- Kaufmann, G., Drevland, G. C. B., Wessel, E., Overskeid, G., & Magnussen, S. (2003). The importance of being earnest: displayed emotions and witness credibility. *Applied Cognitive Psychology*, 17(1), 21-34.
- Kinder, D. R., & Sears, D. O. (1981). Prejudice and politics: Symbolic racism versus racial threats to the good life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 414–431.
- Kolsrud, K. (2005, 22. august). Flest frifinnelser i voldtektssaker. *Aftenposten*. Hentet 6. august 2010, fra: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1101032.ece>
- Kolsrud, K. (2007, 11. januar). Én av tre frifinnes. *Aftenposten*. Hentet 6. august 2010, fra: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1596856.ece>

- Kuhn, D., Weinstock, M., & Flaton, R. (1994). How well do jurors reason? competence dimensions of individual variation in a juror reasoning task. *Psychological Science*, 5(5), 289-296.
- Lee, H. C. B., & Cheung, F. M. (1991). The attitudes toward rape victims scale: Reliability and validity in a chinese context. *Sex Roles*, 24(9), 599-603.
- Le Poire, B. A., & Burgoon, J. K. (1994). Two contrasting explanations of involvement violations. *Human Communication Research*, 20(4), 560-591.
- Lerner, M. J., & Miller, D. T. (1978). Just world research and the attribution process: Looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, 85(5), 1030-1051.
- Lindholm, T. (2005). Group-based biases and validity in eyewitness credibility judgments: Examining effects of witness ethnicity and presentation modality. *Journal of Applied Social Psychology*, 35, 1474–1501.
- Lindholm, T., & Cederwall, J. Y. (2010). Ethnicity and gender biases in the courtroom. I Granhag, P. A. (Red.), *Forensic Psychology in Context: Nordic and international approaches*, (s. 228-247) Cullompton, UK: Willan.
- Lindholm, T., & Christianson, SA. (1998). Intergroup biases and eyewitness testimony. *The Journal of Social Psychology*, 138(6), 710-723.
- Lodewijckx, H. F. M., de Kwaadsteniet, E. W., & Nijstad, B. A. (2005). That could be me (or not): Senseless violence and the role of deservingness, victim ethnicity, person identification, and position identification. *Journal of Applied Social Psychology*, 35(7), 1361-1383.
- Lueptow, L.B., Moser, S. L., & Pendleton, B. F. (1990). Gender and response effects in telephone interviews about gender characteristics, *Sex Roles* 22(1/2), 29–42.
- Magnussen, S. (2004). *Vitnep psykologi: Pålitelighet og troverdighet i dagligliv og rettssal*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Mazzella, R., & Feingold, A. (1994). The effects of physical attractiveness, race, socioeconomic status, and gender of defendants and victims on judgments of mock jurors: A meta-analysis. *Journal of Applied Social Psychology*, 24(15), 1315-1338.
- Meldalen, S. G. (2009, 12. juni). Juryordningen overlever. *Dagbladet*. Hentet 16. august 2010, fra: <http://www.dagbladet.no/2009/06/12/nyheter/innenriks/bhatti/juryordningen/rettssak/6685136>
- Münsterberg, H. (1908). *On the witness stand: Essays on psychology and crime*. Garden City, NY: Clark, Boardman, Doubleday.

- Nagel, B., Matsuo, H., McIntyre, K. P., & Morrison, N. (2005). Attitudes toward victims of rape. *Journal of Interpersonal Violence, 20*(6), 725-737.
- Nathional Centre for State Courts (1998). *Through the eyes of the juror: a manual for adressing juror stress*. Alexandria, VA: State Justice Institute.
- Perneger, T. V. (1998). What's wrong with Bonferroni adjustments. *British Medical Journal, 316*, 1236-1238.
- Pettigrew, T. F., & Meertens, R. W. (1995). Subtle and blatant prejudice in western Europe. *European Journal of Social Psychology, 25*(1), 57-75.
- Porter, S., Woodworth, M., & Birt, A. (2000). Truth, lies, and videotape: An investigation of the ability of federal parole officers to detect deception. *Law and Human Behavior, 24*(6), 643-658.
- Reifman, A., Gusick, S. M., & Ellsworth, P. C. (1992). Real jurors' understanding of the law in real cases. *Law and Human Behavior, 16*(5), 539-554.
- Seligman, C., Brickman, J., & Koulack, D. (1977). Rape and physical attractiveness: Assigning responsibility to victims. *Journal of Personality, 45*(4), 554-563.
- Spencer, S. J., Fein, S., Wolfe, C. T., Fong, C., & Duma, M. A. (1998). Automatic activation of stereotypes: The role of self-image threat. *Personality and Social Psychology Bulletin, 24*, 1139-1152.
- Spohn, C. C. (2000). Thirty years of sentencing reform: The quest for a racially neutral sentencing process. I National Institute of Justice (Red.), *Criminal Justice 2000*, Vol. 3., (s. 427-501). Washington, DC: National Institute of Justice.
- Stevenson, M. C., Sorenson, K. M., Smith, A. C., Sekely, A., & Dzawairo, R. A. (2009). Effects of defendant and victim race on perceptions of juvenile sex offenders. *Behavioral Sciences & the Law, 27*(6), 957-979.
- Straffeprosessloven. (1981). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker, 1981-05-22 nr 25*.
- Tahir, M., Møller, & I. S., Møller, M. (2010, 9. september). Vil straffe Ali lengre enn Ola. *Dagsavisen*. Lest 9. september. Kopi: <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article507174.ece?status=showall>
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology, 1*(2), 149-178.
- Tajfel H., & Turner J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. I W. G. Austin & S. Worchel (Red.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*, (s. 33-48). Monterey, CA: Brooks-Cole.

- Todorov, A., Mandisodza, A. N., Goren, A., & Hall, C. C. (2005). Inferences of competence from faces predict election outcomes. *Science*, *308*(5728), 1623-1626.
- Turner, C. F., Ku, L., Rogers, S. M., Lindberg, L. D., Pleck, J. H., & Sonenstein, F. L. (1998). Adolescent sexual behavior, drug use, and violence: increased reporting with computer survey technology. *Science*, *280*(5365), 867-873.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, *185*, 1124–1131.
- Vrij, A. (1993) An impression formation framework on police prejudice: an overview of experiments on perceptual bias in police-citizen interaction. *Police Studies*, *16*, 28-32.
- Vrij, A. (2004). Why professionals fail to catch liars and how they can improve. *Legal and Criminological Psychology*, *9*, 159-181.
- Ward, C. (1988). The attitudes toward rape victims scale. *Psychology of Women Quarterly*, *12*(2), 127-146.
- Weinstock, M., & Cronin, M. A. (2003). The everyday production of knowledge: Individual differences in epistemological understanding and juror-reasoning skill. *Applied Cognitive Psychology*, *17*(2), 161-181.
- Wessel, E., Drevland, G., Eilertsen, D., & Magnussen, S. (2006). Credibility of the emotional witness: a study of ratings by court judges. *Law and Human Behavior*, *30*(2), 221-230.
- Whatley, M. A., & Riggio, R. E. (1993). Gender differences in attributions of blame for male rape victims. *Journal of Interpersonal Violence*, *8*(4), 502-511.
- White, B. H., & Kurpius, S. E. R. (1999). Attitudes toward rape victims effects of gender and professional status. *Journal of Interpersonal Violence*, *14*(9), 989-995.
- Willis, C. E. (1992). The effect of sex role stereotype, victim and defendant race, and prior relationship on rape culpability attributions. *Sex Roles*, *26*(5), 213-226.
- Willis, J., & Todorov, A. (2006). First impressions: Making up your mind after a 100-Ms exposure to a face. *Psychological Science*, *17*, 592-598.
- Word, C., Zanna, M., & Cooper, J. (1974). The nonverbal mediation of self-fulfilling prophecies in interracial interaction. *Journal of Experimental Social Psychology*, *10*, 109-120.
- Zatz, M. (2000). The convergence of race, ethnicity, gender and class on court decision making: looking towards the 21st century. I National Institute of Justice (Red.), *Criminal Justice 2000*, Vol 3. (s. 503-552). Washington, DC: National Institute of Justice.

Xenos, S., & Smith, D. (2001). Perceptions of rape and sexual assault among Australian adolescents and young adults. *Journal of Interpersonal Violence, 16*(11), 1103-1119.

Appendiks 1

Fornærmedes forklaring: *”Vi hadde spist middag og drukket et par flasker vin og snakket om hvordan vi hadde det og hvordan det gikk.. Plutselig så kommer han rundt bordet og bøyer seg ned mot meg. Han gir meg en lang klem, og sier at han synes jeg er søt. Jeg husker at jeg bøyer hodet mitt til siden. Så begynner han å stryke meg på halsen og så sier at han synes jeg er deilig. Og at det har han alltid synes. Jeg skyver hånden bort og reiser meg fra stolen. Jeg husker han virker litt overrasket, og litt irritert. Jeg takker for komplimentet, men sier at ”dette blir helt feil”. Så forteller jeg han at jeg ser på han som en venn, ikke noe mer. Etter det, etter noen minutter kanskje, samler jeg sammen tallerkenene og går ut på kjøkkenet. Jeg begynner med oppvasken. Jeg hører først skrittene hans, og så plutselig legger han kroppen inntil min, bakfra. Og så spør han meg hvorfor jeg inviterte ham. Hva som var vitsen med, meningen bak middagen, liksom. Jeg dytter kroppen min bakover, samtidig som jeg spør om han kan flytte seg. Så forsøker jeg å forklare det. At det var lenge siden jeg hadde sett han, og at jeg ville vite hvordan han og folkene har det. Han kommer mot meg, og slår armene rundt meg. Holder et fast grep. Og så sier han at han er betatt av meg. Han sier at han tror jeg har lyst på han. Jeg dytter han bakover, og så spør jeg hva han driver på med. Jeg synes det begynner å bli ubehagelig nå. Jeg skal til å be han om å gå, men da kommer han mot meg. Han presser underlivet sitt mot meg, samtidig som han holder rundt meg. Han sier ”Du vil ha meg, du, jeg vet du er kåt og at du har lyst på meg”. Jeg skyver han vekk på ny og ber han om å stoppe. Jeg forteller han at jeg ikke er interessert i han på den måten. Og jeg prøver å si det på en vennlig, men bestemt måte så han ikke skal bli sint. Jeg tenker at på den måten vil det være lettere å få han til å dra. Han blir rød i ansiktet, og nå begynner jeg å bli redd. Jeg går ut mot gangen, og han følger etter. Jeg stopper opp i stuen, da han spør igjen hvorfor jeg inviterte han. Jeg ser på han og sier ”dette ble helt feil, jeg vil at du skal dra”. I stedet for å gå så tar han tak i armen min og drar meg med bort til sofaen, og dytter meg ned. Jeg skjønner nå hva som holder på å skje. Jeg sier at dette vil jeg ikke og ber han stoppe. Han holder meg bare nede. Og nå begynner jeg å gråte. Så legger han seg oppå meg, og river opp kjolen. Så drar han av meg trusen, mens jeg slår, og prøver å vri meg unna, men det hjelper ikke. Han tar tak i armene mine og holder dem fast bak hodet mitt. Så husker jeg husker at han drar av seg buksen sin, og det er noe av det siste jeg husker. Han trenger inn i meg... han*

trenger inn i meg flere ganger. Etter det tenker jeg bare at han blir fort ferdig. Jeg vet ikke hvor lang tid det tar. Når han er ferdig, så reiser han seg bare, kler på seg, og går.”